

ULUSLARARASI EKONOMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İlk çağlardan beri etkileşim içinde olan insanlar ihtiyaç duydukları malları birbirleriyle olan ticari ilişkileri sayesinde elde etmişlerdir. Başlangıçta takasa dayalı olarak yürütülen bu ticaret paranın icadı ile gelişim göstermiştir. Özellikle Roma, Bizans, Osmanlı ve diğer Avrupa devletlerinin döneminde ticari faaliyetler artmıştır. Coğrafi keşifler ile ticaretin hacmi ve boyutları da gelişme göstermiş, ticaret rotaları değişmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte artan üretim sömürge-pazar ilişkilerini artırmış, büyük şirketlerin doğmasına yol açmıştır. Sanayi Devrimi Öncesi Uluslararası Ekonominin Gelişimi Tarihsel süreç incelendiğinde, İlk Çağ toplumlarından itibaren insanların ve toplumların karşılıklı etkileşim içinde oldukları görülmektedir. Antik Mısır'da Nil nehri ekonomik hayatta önemli bir konumda bulunmaktadır ve Nil'in sağladığı yüksek verimli üretim Mısırlıların ihtiyaçlarından daha fazlasını elde etmesine ve diğer toplumlarla ticari faaliyetlerde bulunmalarına olanak sağlamıştır. Bu kapsamda Filistin, Suriye ve Anadolu üzerinden Ege adaları ve Yunan yarımadasına ve Nil'in güneyindeki Nübye toprakları üzerinden Afrika'ya açılan ticaret yollarının varlığı yapılan arkeolojik kazılarla ortaya konulmuştur. Çömlek, kereste, kalay, zeytinyağı, fil dişi ve tahıl temel ticaret maddeleri olmuştur. Mezopotamya bölgesinde ise Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında kalan bölge önemli bir tarımsal üretim merkezi konumundadır. Ayrıca Mezopotamya'da kurulan uygarlıkların hemen hemen tümünde ticaret önemli bir yer tutmuştur. Orta-Asya, Çin ve Hindistan bölgelerinde de ilk çağlardan itibaren ticari faaliyetlerin yapıldığı ve karşılıklı ekonomik ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. İpek, Baharat ve Kürk yollarının ilk çağlar itibaren varlığı bunun en önemli kanıtlarındandır. Feodal dönemde kuzey Avrupa'da ticaret trampa şeklinde yürütülmekteydi. Trampa uygulaması da takas gibi malın malla değişiminin yapıldığı bir uygulamadır. Malların değerleri birbirinden çok farklı ise aradaki fark para ile ödenebilir. O dönemde kilise ve kilise içinde gelişen skolastik düşüncede ticaretin daralmasında etkili olmuştur. Bu düşüncede zenginlik, ticaret ve tefecilik hor görüldüğünden sosyal yapı içinde ticaretle uğraşanlara kötü bir bakış açısı bulunmaktaydı. Feodal yapı içinde üretim demirciler, nalbantlar, fırıncı, dokumacı, marangozlar, terziler, duvar ustaları gibi temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik gruplar tarafından yapılmaktaydı. Avrupa'da feodal sistemin çözülmeye başlamasında nüfus artışının büyük etkisi olmuştur. Özellikle gıda mallarına olan talep artışı ve beraberinde gelen fiyatlardaki yükselme feodal yapıyı dönüşüme zorlamaktaydı. Feodal yapı içinde kırsalda artan nüfus beslenemeyince, kentlere olan göç artmaya başlamıştır. Artan kent nüfusu ise ticareti, üretimi ve toplumsal yapıyı değiştirmek için gerekli altyapıyı oluşturmuştur. Taşımacılık için araçlar, yollar, köprüler, limanlar inşa edilmiş, bölgesel ticaret gelişerek uzak ülkelere de açılma söz konusu olmuştur. Artan gıda talebi ve fiyatlar bu malların ticaretini de körüklemiş ve ticaret ağının genişlemesini sağlamıştır. Özellikle Rönesans sonucu ortaya çıkan özgür düşünce ortamı reformist hareketlerin gelişmesini sağlamış ve dinsel özgürlükler ile coğrafi keşiflere temel sağlamıştır. Özellikle Çin ve Hindistan'a ulaşmak amacıyla Atlas okyanusu ve Afrika kıtasının etrafından dolaşılmasıyla birlikte kadim yolların zaman içinde önemi azalmıştır. Yapılan coğrafi keşiflerin başarıya ulaşması ve deniz yolu ticaretinin artması, ticareti yapılan malların hacmini artırmış; bileşimini ise herkesin tüketebileceği temel tüketim malları olmasını sağlamıştır. Bu dönemde mısır, patates, tütün, kakao ve şeker gibi ürünlerin Amerika'dan getirilmesi sonucu Avrupa bu ürünlerle tanışmış ve hatta bu ürünlerin bazılarının üreticisi konumuna geçmiştir. Ayrıca ticaretin büyük ölçüde Atlas okyanusuna kayması, Akdeniz'deki ticaretle uğraşan devletlerin zayıflamasına ve böylece İspanya, Portekiz, İngiltere, Hollanda gibi ulusların yükselişine yol açmıştır. Sanayi Devrimi Sonrası Uluslararası Ekonominin Gelişimi Sanayi Devrimi sonrasında Merkantilist düşünceler giderek daha fazla sorgulanır olmuştur. Özellikle David Hume tarafından yapılan merkantilizmin eleştirisi büyük dikkat çekmiştir. Hume'a göre bir ülkenin sürekli olarak dış ticaret fazlası vermesi mümkün değildir. Çünkü sürekli dış ticaret fazlası veren ülkeye olan altın ve gümüş girişi ülkedeki fiyat seviyesini yükseltir; bu ise üretilen ürünlerin ihraç fiyatlarının artmasına ve yabancı rakipleri karşısında fiyat avantajını kaybetmelerine yol açar. Ülke içindeki fiyat arışı da ithalatın artmasına yol açarak başlangıçtaki dış ticaret fazlalığının kendiliğinden yok olmasına neden olur. Sanayi Devrimin destekleyen dinamikler ise şu şekilde sıralanabilir; - Sömürgecilik faaliyetleri sonunda Avrupa akan altın ve gümüşün sermaye birikimini desteklemesi, - Piyasa ekonomisinin ve alt yapılarının oluşturulması, - Faizlerin düşmesi ve yatırımların artması, - Teknik icatlar, tarımsal fazla oluşumu ve şehirlere akan büyük miktarda nüfusun oluşturduğu ucuz iş gücü kaynağı, - Madde ve paraya yönelme ile

rasyonalizm ve bireyciliğin öne çıkması.

KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI TİCARET

Küreselleşme kavramı ilk olarak 1833 de, İngiliz iktisatçı W. Foter tarafından dünya üzerindeki kaynakların paylaşımı ve kullanımı konulu makalede yer almıştır. Küreselleşme sadece ekonomik bir kavram değil, sosyal, kültürel ve politik yönleri de bulunan bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin ekonomik tanımında ülke ekonomilerindeki karşılıklı entegrasyon ile tek bir dünya pazarı için üretim yapılması vurgulanır. Ekonomik küreselleşme ile ülkeler arasındaki sermaye, emek gibi üretim faktörleri ile malların serbest dolaşımı sağlandığı için ekonomik ilişkilerin gelişimi ve dünya ölçeğinde karşılıklı etkileşim artmıştır. Küreselleşme sonucunda uluslararası ticaret hacimleri de artmış ve ülke hasıllarının önemli bir kısmını oluşturmaya başlamıştır. Birinci Küreselleşme dalgası 1870-1914 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Küreselleşme süreci içinde değişim ve yayılma çok hızlı gerçekleşmiş ve ekonomik kazançların artırılması hedeflenmiştir. İletişim ve ulaşım alanında ilerlemeler (telgrafın icadı, denizcilik alanında daha hızlı gemilerin yapılması ve demiryolu endüstrisindeki gelişmeler) sonucu Avrupa ve Amerika'nın dünyanın geri kalanı üzerindeki ekonomik, siyasal, askerî ve ticari etkisi artmıştır. İkinci Küreselleşme dönemi 1950'lerden itibaren kendisini göstermeye başlamıştır. 1947'de kurulan GATT ile dünya genelinde ülkelerin gümrük tarifeleri ve kotaları kaldırılarak serbest ticaret yoluyla uluslararası ticaretin artırılması amaçlanmıştır. GATT zaman içinde gelişim göstererek günümüzde Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dönüşmüştür. Ağustos 1971'de Bretton Woods para sisteminin çökmesiyle birlikte dünya genelinde dolara bağlı olan sabit kur sistemi terk edilmiş ve ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya'nın aralarında bulunduğu pek çok ülke sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmıştır. Üçüncü Küreselleşme dalgasında üç olayın önemli etkileri bulunmaktadır. Bunlar; 1970'lerden itibaren çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde artan ağırlıkları, 1980'lerde telekomünikasyon ve diğer iletişim araçlarında (bilgisayarların, uyduların) yaygınlaşması ve insanların dünyadaki ekonomik sosyal ve siyasal gelişmeler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları. Sonucusu ise özellikle 1990'ların başında Sovyetlerin dağılması ve soğuk savaşın sona ermesi, tüketim kalıplarındaki değişimler ve başta internet olmak üzere pek çok yeni teknolojinin insanlar arasında kullanımının yaygınlaşması ve gelişimleri (e-ticaret sitelerini kurulması, sosyal medya siteleri vb.). Üçüncü Küreselleşme dalgasında en önemli unsurlardan biri telekomünikasyon ve iletişim olmuştur.

ULUSLARARASILAŞMANIN EKONOMİK SONUÇLARI

Uluslararasılaşmanın sonucunda ülkelerdeki üretim birbirine sıkıca bağlanmış konumdadır. Özellikle çok uluslu şirketlerin dünya ölçeğinde üretimdeki artan payları ekonomileri birbirine her alanda yakınlaştırmıştır. Özellikle petrokimya, otomotiv, elektrikli-elektronik aletler, ilaç, tütün ve hazır yemek ile finansal hizmetler alanında çok uluslu şirketler dünya ekonomisinin önemli bir kısmını teşkile etmektedirler. Uluslararasılaşmanın ekonomik sonuçları incelendiğinde, uluslararası sermaye akımlarının kaynak dağılımında etkinliği sağladığı görülmüştür. Özellikle son 30 yıllık süreç incelendiğinde, dünya ekonomisinin daha hızlı büyüdüğü ve dünya ticaret hacminin daha hızlı arttığı görülmektedir. Rekabet ve verimlilik artışının sağlanması, ticari engellerin azaltılması, dış finansmana ulaşmadaki kolaylıklar, bankacılık sistemine ilişkin düzenlemeler, mevduata kamu garantisi, piyasa disiplini, finansal araçların ve piyasaların gelişimi ve maliyetlerdeki düşüşler, küreselleşme sürecini desteklemektedir. Uluslararası göç hareketleri incelendiğinde ise göç alan ülkelerin ve bu ülkelerde çalışmayı başaran göçmenlerin ekonomik açıdan kazanan, göç veren ülkelerin ise ekonomik açıdan kaybedenler oldukları görülmektedir.

ULUSLARARASI TİCARETİ AÇIKLAMADA EMEK VE TALEP BOYUTU

Dış Ticaret Teorisi, dış ticaretin nedenlerini, yararlarını, bileşimini ve dış ticaret hadlerini açıklamak üzere belirli varsayımlar altında ortaya atılan teorileri kapsamaktadır. Uluslararası ticaret teorisinin amacı da ülkeler arasındaki ticaretin nedenlerini açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda, Uluslararası Ticaret Teorisi, ülkeler arasındaki mal ve hizmet akımlarını düzenlemektedir. Uluslararası Ticaret Adam Smith'in 1776 yılında yayımlanan "Ulusların Zenginliği" isimli çalışmasıyla ilk defa bilimsel bir yöntemle incelenmeye başlamıştır. Adam Smith'in yanında D. Ricardo, J. S. Mill, A. Marshall, E. Heckscher, B. Ohlin, J. M. Keynes, J. Viner ve P. Samuelson gibi iktisatçılar Uluslararası Ticaret Teorisine katkıda bulunmuşlardır.

ULUSLARARASI TİCARET VE MERKANTİLİZM

Klasik iktisat ekolünden önce dünyada etkili olan, 16. Yüzyıldan başlayarak 17. yüzyılın sonuna kadar devam eden ekonomik ve siyasi düşünce akımı Merkantilizmdir. Merkantilizmde dış ticaret politikasındaki temel amaç, ülke hazinesinin altın stokunu artırmaktır. Sistem yoğun bir devlet müdahaleciliğine dayanmaktadır. Yönetim; ekonomide korumacı bir rol oynar, ihracatın artırılması birinci derecede önemlidir. Nihai mal ithalatı sınırlandırırken ham maddelerin ithali serbest bırakılmıştır. Merkantilistler ülkeye altın ve kıymetli maden girişlerini artırmak için gerekli olan ticaret filolarının gelişmesine büyük ağırlık vermişlerdir. Merkantilistlere göre, dünya serveti sabittir. Servetin kaynağını da altın ve gümüş gibi kıymetli madenler oluşturur.

ULUSLARARASI TİCARET VE LİBERALİZM

Adam Smith'in, iktisadın kurucu olarak liberalizme öncülük eden birkaç temel görüşü vardır. Bunlar: Tüm fertler iktisadi açıdan kendi çıkarlarına göre hareket ederler. Devlet fertlerin kişisel girişim haklarını engellememelidir. İktisatta dengeyi sağlayan görünmez bir güç vardır. Merkantilistlerin iddia ettiğinin aksine A. Smith dünya servetinin sabit olmadığını iddia eder. Uluslararası ticaretin işbölümü ve uzmanlaşma oluşturarak dünya kaynaklarının verimliliğini artıracak ve bunun sonucunda da dünya üretimi ve refahının yükseleceğini söyler. Sonuçta ticaretten her iki ülkede kazançlı çıkar. Klasik iktisatçılara göre, bir malın değeri veya fiyatı, sadece malın üretimine giren emeğin miktarına bağlıdır. Bu, emeğin tek üretim faktörü olduğu ya da emeğin, tüm malların üretiminde aynı sabit oranda kullanıldığını ve emeğin homojen olduğunu ifade eder. Mutlak Üstünlük Teorisi Teoriye göre, ülkeler kapalı ekonomi durumuna göre daha kârlı olduğu için dış ticaret yaparlar. İki ülkeli ve iki mallı modelde, bir ülke bir malı diğer ülkeye göre mutlak olarak daha ucuza üretiyorsa, o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve üretim fazlasını ihraç etmelidir. Buna karşılık pahalıya ürettiği malın üretiminden vazgeçerek, ucuza üreten diğer ülkeden bu malı ithal etmelidir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi David Ricardo'ya göre, bir ülke her iki malın üretiminde de diğer ülkeden daha az verimli (mutlak bir dezavantaja sahip) olsa bile, karşılıklı yarar sağlayan ticaret için hâlâ bir temel vardır. İlk ülke, mutlak dezavantajının daha küçük olduğu (karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunduğu) malın üretim ve ihracatında uzmanlaşmalı ve mutlak dezavantajının daha büyük olduğu malı ithal etmelidir. Bu modele göre, bir ülkenin dezavantajlı olduğu malda üretim yapması kaynak israfına neden olur. Dolayısıyla uygulanması gereken en iyi yöntem bu ülkenin karşılaştırmalı olarak üretiminde en verimli olduğu malda uzmanlaşması ve bu malı dışarıya satması ve nispeten daha pahalıya üretebildiği malı da dışarıdan satın almasıdır. Fırsat Maliyetleri ve Dış Ticaret Teorisi Fırsat maliyeti, Kıt kaynakların kullanımıyla ilgili alınan her kararda, seçilen kararın alternatif maliyeti, seçiminden vazgeçilen karardır. Yani, bir maldan bir birim üretmek için diğer maldan vazgeçilen miktardır. Fırsat maliyeti yaklaşımına göre, Bir malın fırsat maliyeti, söz konusu malın nispi fiyatına eşittir. Emek, sermaye ve doğal kaynak gibi faktörlerin fiziki bakımdan birbirinden farklı olması nedeniyle bu kaynakları toplamak için bunların kullanılan miktarları yerine parasal değerlerinin dikkate alınması gerekir. Üretim maliyetleri ile üretim hacmindeki değişme arasındaki ilişkilerin niteliğinde üç durum söz konusudur. Bunlar: Sabit maliyetler (sabit verimlilik), Artan maliyetler (azalan verimler) ve Azalan maliyetler (artan verimler)'dir. Bir malın üretimi belirli bir birim artırılırken, diğer maldan vazgeçilmesi gereken miktar sürekli aynı kalıyorsa sabit fırsat maliyetleri söz konusudur. Üretim faktörleri bir sektörden çekilip diğer sektöre aktarıldığında, üretime önceki faktörlerden daha az katkı sağlıyorsa artan fırsat maliyetleri ortaya çıkmaktadır. Eğer bir sektörde veya üretim dalında pozitif ölçek ekonomileri geçerli ise üretimde azalan fırsat maliyetleri görülür. Dönüşüm eğrileri toplumun mevcut üretim faktörlerinin tamamı ve mevcut teknolojisi ile üretebileceği maksimum üretim

miktarlarını göstermektedir. Üretim faktörlerinde artış ya da bir teknolojik gelişme olduğunda dönüşüm eğrisi orijinden dışa doğru genişler. Bu durum ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Alternatif fırsat maliyetleri geometrik olarak üretim imkânları eğrileri ile açık bir şekilde gösterilebilir.

Karşılaştırmalı Üstünlüklerde İki Ülkeli ve İki Fazla Mallı Modeller Karşılaştırmalı üstünlükleri bu modellere uygulayabilmek için malların iki ülkedeki fırsat maliyetleri karşılaştırılarak, bunun sonucuna göre mallar göreceli maliyetleri en düşükten en yüksek olana doğru sıralanır. Böylece ülkenin göreceli olarak ucuza ürettiği mallar sıralamada başlarda, pahalıya ürettikleri de sonlarda yer alır. Başlarda gelenler ihraç sonlardakiler de ithal edilme durumundaki mallardır. Karşılaştırmalı Üstünlüklerde İki Mallı ve İki Fazla Ülkeli Modeller Bu modellerde malların yerine ülkeler karşılaştırmalı üstünlük derecelerine göre sıralamaktadır. Bir malda, o malın ihracatçısı olmaya en yakın adaylar, yüksek göreceli verimliliğe sahip ülkelerdir. Sıralamada ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin arasındaki sınırı dış ticaret hadleri belirler.

ARZ VE TALEP MODELLERİ

Uluslararası Ticaret Teorisi, önceki teorilerinde arz yönünden incelenmiştir. Bunun nedeni, uluslararası ticaretin yapısının, malların ülkeler arasındaki üretim maliyeti farklılıkları ile açıklanmış olmasıdır. Bu açıklamalarda talep faktörü ya hiç göz önünde bulundurulmamış ya da çok az yer verilmiştir. Oysa karşılaştırmalı üstünlükler ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarına bağlıdır. Bu ise arz ve talep faktörlerinin birlikte oluşturduğu bir etkidir. Fiyatların oluşumunda arz ve talep bir makasın iki kolu gibidir, birisi olmadan alet iş göremez. Uluslararası Ticarete Denge Fiyatları Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Ricardo versiyonunun en önemli eksikliklerinden biri arz teorisi olması, talep faktörünü analizlere katamaması idi. Dolayısıyla dış ticaret hadleri de belirlenememişti. Ricardo, dış ticaret dengesinin ya da dış ticaret hadlerinin iki ülkenin iç maliyet doğruları arasında bir yerde oluşacağını söylemekle yetinmiştir. İç maliyet doğruları arasında dış ticaret dengesini sağlayan fiyat oranının oluşacağı düzeyi açıklayamamıştır. Daha sonraki iktisatçılar bu eksikliği gidermek için çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Karşılıklı Talep Kanunu Karşılıklı talep kanunu, J. Stuart Mill tarafından ortaya atılmıştır. Mill, dış ticarete talep şartlarına ilk yer veren iktisatçıdır. Buna göre, ülkelerin birbirlerinin mallarına olan karşılıklı talepleri, dış ticaret hadlerini belirler. Bir ülke vereceği belirli bir miktar mala karşılık, diğer ülkenin malından belirli bir miktar talep eder. İki ülkenin vermek istediği miktarlarla, almak istediği miktarlar birbirine eşit olursa dış ticaret hacmi ve dış ticaret haddi belirlenmiş olur. Yani, dış ticaret hadleri iki ülkenin karşılıklı taleplerinin eşitlendiği noktada belirlenir. Teklif Eğrileri Mill dış ticaret hadlerinin belirlenmesi konusunda önemli bir adım atmıştır. Ancak fikirlerini geometrik olarak açıklayamamıştır. Daha sonra Alfred Marshall Karşılıklı Talep Kanununu teklif eğrileri yardımıyla geometrik olarak gösterebilmiş, dış ticaret denge noktasını ve dış ticaret hadlerini belirleyebilmiştir. Teklif eğrisi, bir ülkenin ithal edeceği mal miktarlarını birer birim artırılırken, her birim için kendi malından teklif edeceği mal miktarlarını gösterir. İthal edilen malın toplam miktarı arttıkça, bir ülkenin bir birim ithal malı karşılığında kendi malından önereceği miktarlar giderek azalır. Bunun nedeni arz ve talep kanunudur. İthalat miktarı arttıkça, ülke içinde ithal malı bollaşacak, bollaştıkça marjinal faydası düşecek, sonuçta fiyatı da düşecektir. Diğer taraftan, bir ülkenin kendi malından ihraç ettiği miktar arttıkça, o malın ülke içindeki miktarı azalacak yani kısıtlanacaktır. Kısıtlanıkça marjinal faydası artacak ve sonuçta fiyatı artıracaktır. Gerçek dünyada denge fiyatları toplam ihracat ile toplam ithalatı birbirine eşitleyen fiyatlardır. Bunlar öyle fiyatlardır ki, bu fiyatlardan bir malın tüm ihracatçılarının satın almak istediği miktara denk olmalıdır. Bu temel şart, iki ülkeli model açısından da aynıdır. Önemli Olmanın Önemi Karşılıklı talep kanununun özel bir durumu olarak literatürde küçük ülke avantajı isimli modele yer verilmiştir. Buna göre, büyük bir ülke ile küçük bir ülkenin dış ticaretinde dengeler, büyük ülkenin iç maliyet doğruları üzerinde ise, küçük ülke ticareten daha kârlı çıkacaktır. Bu dengeler her zaman büyük ülkenin iç maliyet doğruları üzerinde olmasa da, iç maliyet doğrusuna yakın olabilir. Literatürde buna önemli olmanın önemi veya küçük ülke avantajı denir.

ÜRETİM FAKTÖRLERİ VE ÜRETİM OLANAKLARI EĞRİSİ

Üretim faktörleri, mal ve hizmetlerin üretilmesinde kullanılan temel kaynaklardır. Bunlardan emek; insanların mal ve hizmet üretmek için harcadıkları bedensel ve zihinsel çabaya verilen isimdir. Sermaye; üretim süreci içinde harcanmayarak biriktirilen ve daha sonra başka ve mal ve hizmetlerin üretimi için kullanılan mallardır. Makine, teçhizat, taşıt, mal stokları ve binalar sermaye mallarına örnek verilebilir. Doğal kaynaklar; hava, su, toprak ve madenler gibi tabiatta bulunan ve insanlar tarafından çeşitli mal ve hizmetleri üretmek için kullanılan varlıklardır. Girişimcilik; emeği, sermayeyi ve doğal kaynakları organize bir şekilde kullanarak çeşitli mal ve hizmetlerin üretimini sağlayan kişidir.

FAKTÖR DONATIMI TEORİSİ

Ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin ve üretilen malların faktör yoğunluklarının farklılığı kimi ülkelerin emek yoğun, kimilerinin ise sermaye yoğun malların üretiminde uzmanlaşmalarına yol açmıştır. İsveçli iktisatçı Eli Heckscher 1919 yılında yayınladığı Gelir Dağılımı Üzerine Dış Ticaretin Etkisi adlı çalışmasında, Bertil Ohlin ise 1933 yılında yayınladığı Bölgesel ve Uluslararası Ticaret adlı çalışmasında bugünkü faktör donatımı teorisinin (Heckscher-Ohlin teoremi) temelini atmışlardır. Buna göre ülkelerin aynı zevk ve tercihlere sahip olduğu varsayımında emek ve sermayeden hangisine bir ülke daha fazla sahip ise o faktörü yoğun olarak kullanan malda üretim avantajına sahip olacak ve o malı ihraç edecektir. Bir ülkede hangi üretim faktörü bolsa, o üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malda ülke karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Heckscher-Ohlin modelinin basitleştirici varsayımları şunlardır; - Teori iki mallı ve iki ülkeli bir model üzerine kurulmuştur. Bu kapsamda ülkelerden biri emek diğeri sermaye zengindir. - Üretilen malların faktör yoğunlukları birbirinden farklıdır ve mallar için geçerli üretim fonksiyonu tüm ülkelerde aynıdır. - Ülkelerin talep koşulları, teknoloji düzeyleri ve tercihleri benzerdir ve ölççeğe göre sabit getiri söz konusudur. - Üretim faktörleri sektörler arasında tam, ülkeler arasında ise hareketsizdir. - Ülkeler arasında serbest ticaret yapılmakta ve ulaşım masrafları göz ardı edilmektedir. Ülkelerin faktör donatımları sahip oldukları emek ve sermaye miktarı ile açıklanmaktadır. Bu kapsamda emek zengini olan ülkelerde emek/sermaye oranı yüksekken, sermaye zengini ülkelerde sermaye/emek oranı yüksektir. Bu durum emek zengin olan ülkelerde sermayenin fiyatının, sermaye zengin olan ülkelerde ise emeğin fiyatının yüksek olmasına yol açar. Leontief Paradoksu Wassily Leontief, Heckscher-Ohlin teorisini test ederek modelin gerçekliğini sınamıştır. Çalışmasında ABD'nin dış ticaretini 1947 yılı için incelemiştir. Çalışmada ihracat ve ithal ikameci sektörlerin emek-sermaye oranlarını kullanmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre ABD'nin ihraç ettiği malların sermaye oranı ithal ettiği malların sermaye oranından daha düşük çıkmıştır. İhracattaki sermaye emek oranı yaklaşık 14 birim iken, ithalattaki sermaye emek oranı 18 birim çıkmıştır. Yani ABD emek yoğun mallar ihraç edip, sermaye yoğun mallar ithal etmektedir. Araştırmanın yapıldığı dönemde dünyanın en zengin sermaye stokuna sahip olan ülkesi olan ABD'nin faktör donatımı (Heckscher-Ohlin) teorisine göre sermaye yoğun mallar ihraç etmesi gerekmektedir. Ortaya çıkan sonuç, beklentinin tersi durum olup Leontief paradoksu olarak adlandırılmıştır.

FAKTÖR FİYATLARI EŞİTLİĞİ TEOREMİ

Eli Heckscher ve Bertil Ohlin çalışmalarında serbest ticaretin uluslararası faktör fiyatlarının eşitliğine yol açacağını ifade etmişlerdir. Dış ticaret sonucunda ülkenin bol olarak sahip olduğu faktörün fiyatı yükselirken, kıt olarak sahip olduğu faktörün fiyatı düşer ve nispi olarak faktör fiyatlarında bir eşitlenme olur. Bu durumun temelinde ülkenin bol olarak sahip olduğu faktörün fiyatı başlangıçta ucuz olduğu için bu faktörü kullanan malın üretiminde uzmanlaşır ve bu malı, elde ettiği fiyat avantajı ile ihraç eder. İhracatın artması sonucunda bol olan faktöre talep artar ve bol olan faktörün fiyatı yükselmeye başlar. İthalat sonucunda kıt olan faktöre olan talep azalır ve bu faktörün fiyatında ise düşme meydana gelir. Ticaretin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi Gelişmiş ülkelerde ücretlerin düşmesi, işçi ve çalışanların toplam gelir içindeki payını azaltmaktadır. Bu ise gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının bozulmasına yol açmaktadır. Bu durumu önlemek için, özellikle ithalat nedeniyle işsiz kalanların mesleki eğitim süreçlerine dahil edilerek yeni bir iş bulmalarının sağlanması, işçiler için yeni sosyal haklar ve yardımlar sunulması ile vergisel düzenlemeler yoluyla çalışanların refah seviyelerinin korunması amaçlanmaktadır. ABD için yapılan çalışmalarda ücret eşitsizliğinin en önemli sebeplerinin teknolojik değişimler, uluslararası ticaret, sabit asgari ücret ve sendikaların

gerilemesi olarak ifade edilmiştir.

STOLPER-SAMUELSON GELİR DAĞILIMI TEORİSİ

W. Stolper ve P. Samuelson tarafında geliştirilen bu hipoteze göre emek zengini bir ülkede dış ticaret öncesinde ücretler düşük, sermaye bedeli ise yüksektir. Serbest dış ticaret sonrasında ise ülkede emeğin fiyatı yükselir ve kıt olan sermayenin bedeli düşer. Ücretler artarken sermayenin fiyatının düşmesi, emek yoğun mal üretiminde sermaye/emek oranının yükselmesine yol açar. Bu ise sermayenin marjinal getirisinin azalmasına ve sermaye sahiplerinin reel gelirlerinin düşmesine yol açar. Sermaye zengin ülkede ise serbest ticaret öncesinde kıt olan emeğin bedeli yüksek, sermayenin bedeli düşüktür. Serbest ticaret sonrasında ise emeğin bedeli düşerken, bol faktör olan sermayenin bedeli yükselir.

RYBCZYŃSKI TEOREMİ

Rybczynski teoremine göre iki ülkeli ve iki mallı bir modelde bir ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerinden birinin arzı artınca, o üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malın üretiminin artacağı, diğer malın üretiminin ise azalacağı ifade edilir.

DIŞ TİCERETTE YENİ TEOREMLER

Ekonomik modeller, karmaşık iktisadi gerçeklikleri bir sistem içerisinde basitleştirerek anlaşılmasını sağlayan araçlardır. Dış ticareti açıklamada kullanılan modeller, klasik dış ticaret teorileri ve yeni dış ticaret modelleri olmak üzere temelde iki gruba ayrılır. Klasik dış ticaret teorileri aşırı basitleştirilmiş modellerle rekabetçi koşullar altında, ülkeler arasındaki homojen malların ticaretini açıklarlar. C. G. Hufbauer'in ifade ettiği gibi günümüzde 200'ün üzerinde ülke arasında binlerle ifade edilen mal ticareti klasik dış ticaret teorileri ile açıklanamaz. Yeni dış ticaret modelleri, ölçüğe göre artan getiri ve eksik rekabet koşullarında dış ticareti; teknoloji farklılıkları, ölçek ekonomileri ve ürün farklılaştırması ile açıklamaktadırlar.

ENDÜSTRİLER ARASI VE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET

Dış ticaret, endüstri içi ve endüstriler arası ticaret olmak üzere ikiye ayrılır. Birbirine benzer olmayan ya da bütünüyle farklı endüstriler tarafından üretilen malların ticareti, endüstriler arası ticaret olarak tanımlanır. Endüstri içi ticaret; üretim, tüketim veya her ikisinde de yakın ikamesi bulunan aynı endüstriye ait malların hem ithal hem de ihraç edilmesine denir. Diğer bir ifadeyle benzer faktör yoğunluklarına sahip mallar arasında gerçekleşen ticarettir.

ÖLÇEK EKONOMİLERİ VE MONOPLCÜ REKABET

Klasik dış ticaret teorileri ya da faktör donatımı teorisinde dış ticarete konu olan malların homojen olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca klasik dış ticaret teorileri mal ve faktör piyasalarında tam rekabet piyasalarının geçerli olduğu varsayımını yapmaktadır. Bütün bunlar bir araya getirildiğinde, homojen malın bir ülke tarafından hem ihraç ve hem de ithal edilemeyeceği ileri sürülür. Yeni dış ticaret teorileri ise ülkeler arasındaki dış ticareti eksik rekabet koşulları altında mal farklılaştırması ve ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır. Ölçek ekonomileri Firma ya da firmanın bağlı bulunduğu endüstride üretim hacminin artması sonucunda, firmanın bir takım avantajlar elde etmesi olarak tanımlanan ölçek ekonomileri; içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere iki temel sınıfa ayrılabilir. Diğer bir ifadeyle ölçek ekonomisi, üretim ölçeği büyürken, ortalama maliyetlerin düşmesi durumudur. İçsel ölçek ekonomileri, firmanın kendi üretim ölçeği arttığında, ortalama maliyetlerin düşmesidir. Dışsal ölçek ekonomileri ise firmanın bağlı olduğu endüstride üretim miktarı arttıkça, firmanın ortalama maliyetlerinin düşmesidir. Mal farklılaştırması ve Monopolcü rekabet Monopolcü rekabet ve mal farklılaştırması, dış ticaret ve özellikle endüstri içi ticareti açıklayan en önemli iki kavramdır. Monopolcü rekabet, çok sayıda üretici/satıcının farklılaştırılmış mallar sattığı piyasa türüdür. Piyasada üreticiler birbirlerinden farklı, ancak birbirleri yerine kullanılabilen malları satabilmek için mallarının diğerlerinden farklarını vurgulamak için reklama ihtiyaç duyarlar. Dış ticarete farklılaştırılmış malların ağırlığı oldukça yüksektir. Farklılaştırılmış mal, aynı ihtiyaca cevap veren, birbirinin yerine rahatça ikame edilebilecek ürünlerin, farklı ambalaj, farklı görünüş ve farklı markalar altında piyasaya sürülmesi, bu farklılığın tüketici zihnine yerleştirilmeye çalışılmasıdır. Monopolcü rekabet sanayi malları üzerindeki endüstri içi ticareti ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır.

YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ

İkinci Dünya Savaşından sonra küresel ticareti düzenlemek amacıyla çok taraflı uluslararası ekonomik kuruluşların kurulması ve ticaret antlaşmalarının yapılması ile birlikte küresel ticarete artmıştır. Küresel ticaretteki artışa paralel olarak sanayileşmiş ekonomiler arasında endüstri içi ticaretin yanı sıra yoğun teknik gerektiren malların ticaretinde artış yaşanmıştır. Uluslararası ticaretteki yeni ticaret şekli ve eğilimlerini açıklamak üzere 1960'lardan itibaren yeni dış ticaret modelleri geliştirilmiştir. Varlık Modeli Irving B. Kravis tarafından ortaya atılmıştır. Varlık modeline göre, dış ticaretin nedeni ekonomide bir malın bulunup bulunmamasıdır. Ülkeler üretmedikleri veya çok pahalıya ürettikleri malı dış ticaret yoluyla elde edeceklerdir. Ekonomiler arasında üretimin çeşitli olmasının nedenleri; ekonomilerde doğal kaynak zenginliğinin farklı olması, teknik bilgi düzeyindeki farklılıklar ile geçici tekel meydana getiren ürün farklılaşmalarıdır. Çekim Modeli Çekim modeli (gravity model) fizikteki çekim kanununun ekonomiye uyarlanmış halidir. Ülkeler arasındaki dış ticaretin büyüklüğü (yoğunluğu), ülke ekonomilerinin büyüklüğüyle doğru; ülkeler arasındaki mesafeyle ters ilişkilidir. Çekim modeli matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir: Burada F, ticari akımları; Y, ülkelerin ekonomik büyüklüğünü; D, ülkeler arasındaki mesafeyi ve A ise bir sabiti ifade etmektedir. Tercihlerde Benzerlik Modeli Steffan Burenstain Linder (1961) tarafından ortaya atılmıştır. Tercihlerde benzerlik modeli, ülkeler arasındaki farklılaştırılmış sanayi ürünleri ticaretini açıklamaktadır. Tercihlerde benzerlik

hipotezine göre, farklılaştırılmış sanayi ürünleri üzerindeki ticaret, üretim maliyetlerinden çok, ülkeler arasındaki zevk ve tercihlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Genel olarak talep koşullarını; özel olarak zevk ve tercihleri belirleyen temel değişken, ülkelerin gelir düzeyleridir. Diğer bir ifadeyle, bir ülkenin gelir düzeyi aynı zamanda o ülkenin mal tüketim tercihlerini de belirlemektedir. Teknolojik Açık Teorisi Teknolojik açık hipotezi Posner (1961) tarafından ortaya konulmuştur. Yeni teknolojik ürün geliştiren gelişmiş ülkeleri, bu teknolojik ürünlerin ilk ihracatçısı olurlar. Zamanla teknolojinin gelişmekte olan ülkelerin eline geçmesi ile birlikte, iş gücü ve doğal kaynak üstünlükleri nedeniyle, bu ürünleri ilk üreten ülkelerden daha düşük maliyetle üretirler. Böyle ticaret yön değiştirir. Malı ilk üreten ülke söz konusu malı ithal etmeye başlar. Ürün Evreleri Modeli Raymond Vernon (1966) tarafından geliştirilmiştir. Ürün evreleri modeli, teknolojik açık modelinin geliştirilmiş halidir. Yeni teknolojik ürünleri ilk üreten ve ihraç eden ülkeler yenilikçi ülkelerdir. İthal eden ülkeler ise, taklitçi ülkelerdir. Yeni icat edilen bir malın veya üretim yönteminin ihracatçı ülkeden taklitçi (ithalatçı) ülkeye geçiş aşamalarını ayrıntılı olarak ifade etmektedir. Faktörler Arasında Tamamlayıcılık Modeli Model, Jaroslav Vanek tarafından ileri sürülmüştür. Modelde sermaye ile doğal kaynaklar arasında tamamlayıcılık ilişkisi olduğu ve bu tamamlayıcılık ilişkisinin de dış ticarete yeni bir açıklama getirdiği ifade edilmektedir. Modelle göre ülkenin doğal kaynak ve sermaye donatımı, dış ticaretin yapısı üzerinde belirleyici olmaktadır. Yetişkin İş gücü Modeli Keesing ve Kenen tarafından ortaya atılmıştır. Model, gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen dış ticaretin önemli bir bölümünü nitelikli iş gücü farklılıkları ile açıklamaktadır. Yetişkin iş gücü modeline göre, belirli türdeki mesleki veya vasıflı iş gücü açısından zengin ülkeler, üretiminde kalifiye iş gücü gerektiren malların üretiminde uzmanlaşırlar. Ayrıca görece olarak vasıfsız iş gücüne bol olarak sahip olan ekonomiler de ağırlıklı olarak vasıfsız iş gücü gerektiren malların üretiminde rekabet üstünlüğüne sahip olurlar. Kanal Teorisi H. Myint tarafından geliştirilmiştir. Eksik istihdamda bulunan ülkeler için dış ticaret, atıl kaynaklar için bir kanal görevi yapar ve atıl kaynakların üretim sürecine dahil olmasını sağlar. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi Rekabetçi üstünlükler teorisi, mal grupları ve sektörel düzeyde ekonomilerin rekabet güçlerini belirleyen faktörleri araştırmaktadır. Rekabetçi üstünlükler teorisi Porter'ın elmas modeli olarak da bilinir. Elmas modeline göre belirli bir bölgenin ve/veya ülkenin, sektörel düzeyde rekabetçi üstünlüklerini belirleyen ve birbirleriyle ilişkili olan dört ana unsur ve iki yan unsur bulunmaktadır. Bu modelde ana unsurlar; “faktör şartları”, “talep şartları”, “ilgili ve destekleyici endüstriler” ve “strateji, yapı ve rekabet”ten oluşmaktadır. Rekabet gücü ve yeteneğini doğrudan etkileyen bu ana unsurlardır ve modele ismini veren elmasın dört köşesini ifade etmektedir. Yan unsurlar ise “devlet” ve “şans” faktörleridir. Bunlar da ülkelerin rekabet gücü ve yeteneğini dolaylı etkileyen faktörlerdir.

GÜMRÜK TARİFELERİ

Yurt dışından ithal edilen mallardan vergi alınması suretiyle hazine bir gelir elde eder. Alınan bu vergiye ithalat vergisi ya da ithalat tarifesi adı verilir. Devlet dış ticaretten aldığı vergilerde nadir de olsa ihracattan da vergi alabilir. İhraç mallarının satışından gelir elde edilmesi veya ihracatın sınırlandırılması gibi amaçlarla bunu yapabilmektedir. İthalat ve ihracat vergilerine genel olarak gümrük tarifeleri adı verilmektedir. İthal mala konulan gümrük vergisi ya da tarifesi ithal malın fiyatının artmasına ve ülke içinde daha pahalı satılmasına yol açar. Bu ise ithal malın yurt içi talebinin azalmasına ve ithal ikameci sektörlerdeki ürünlere talebin artmasına yol açmaktadır. Böylece yerli üreticiler yabancı rakipleri karşısında gümrük tarifeleri ile avantaj elde etmiş olurlar. Bu şekilde yerli üreticileri dış rekabete karşı koruma amacı güden tarifeler “koruyucu tarife” olarak adlandırılır. Burada yerli üretici korunmakla beraber ithalat devam etmektedir. Yerli üreticiyi yabancı rakipleri karşısından en yüksek seviye koruyan ve ithalatı sıfır seviyesine indiren tarifeler ise “engelleyici tarife” olarak tanımlanır. Ülkede üretilmeyen mallar üzerine konulan, dolayısıyla yurt içindeki herhangi bir üreticiye fayda sağlamayan tarifeler ise “hasılat tarifesi” olarak adlandırılır. Gümrük Tarifelerinin Ekonomik Etkileri Gümrük vergilerinin ekonomik etkileri dar kapsamlı ve geniş kapsamlı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dar kapsamlı etkilerde konulan gümrük tarifesinin meydana getirdiği üretim, tüketim, dış ticaret, gelir dağılımı etkileri incelenir. Geniş kapsamlı etkilerde ise gümrük tarifeleri sonucu ortaya çıkan makroekonomik sonuçlar analiz edilir. Gümrük tarifelerinin geniş kapsamlı ya da makroekonomik etkileri ise ekonominin geneli üzerinde etkili olan makroekonomik etkilerdir. Bu etkiler şu şekilde sıralanabilir; ulusal gelir ve istihdam artışı, dış ticaret hadlerinin iyileşmesi, gümrük tarifesinin gelir dağılımında adaleti sağlamaya yardımcı olması, dış açıklaın giderilmesine katkı sağlaması, haksız dış ticaret uygulamalarına karşı koruma sağlaması. Gümrük Tarifelerinin Yansımaları Bir mal ithal edildiğinde, ithalatçı o malın gümrük vergisini satış fiyatına ekleyerek ve malın talep esnekliğine bağlı olarak tamamen veya kısmen tüketicilere yansıtır. Bu durumda gümrük vergisinin taşıyıcısı, ithalatçı ülkedeki tüketiciler olur. Ancak, bazen güçlü ithalatçı ülkeler gümrük tarifelerinin bir kısmını ihracatçı ülkeye ödetirler. Etken Dış Koruma Bir mal üzerine konulan gümrük tarifesi o malı konulan tarife nispeti kadar koruyamayabilir. Çünkü gümrük tarifeleri sadece ithal edilen nihai mallar üzerine konulmaz, nihai malın üretiminde kullanılan ara mallar ve çeşitli diğer girdiler üzerine de konulmaktadır. Bu nedenle nihai mal ve bu malın üretiminde kullanılan girdiler üzerindeki gümrük tarifelerini dikkate alarak üretilen yurt içi katma değere ne kadarlık koruma sağlandığı etken koruma oranı ile belli olur.

TARİFE DIŞI ENGELLER

Ülkeler dış ticaretlerini korumak veya çeşitli gerekçelerle yönlendirmek için gümrük tarifelerinin yanı sıra tarife dışı araçlardan da faydalanırlar Kotalar Kota, hükümetin belli zaman aralığında ithal edilecek mal miktarını belirlemesidir İthalat Yasakları İthal yasaklarında ülkeye dışarıdan mal girişi tamamen durdurulmuştur. Kambiyo Denetimi ve Çoklu Kur Sistemi Uygulamaları Kambiyo denetimi uygulamasında ülkeden döviz çıkışlarına sınırlama getirilmektedir. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları Genellikle ithalatçı konumdaki sanayileşmiş ülkeler ile ihracatçı konumdaki gelişmekte olan ülke arasında yapılan bir anlaşmaya dayalı olarak gelişmekte olan ülkenin ihracatı üzerine konulan bir kota olarak ortaya çıkmaktadır. Sağlık, Güvenlik ve Çevre Standartları Ülkeler kendi vatandaşlarının ve çevrenin korunması amacıyla ithal edilen ürünlerde belli standartlar getirmektedirler. Böylece her tür ürünün ülkelerine girerek insan ve çevre sağlığını olumsuz etkilemesini önlemek isterler.

Sübvansiyonlar Sübvansiyon uygulaması devlet tarafından özellikle yurt içi üreticilere ve ihracatçılara verilen maddi desteklerdir. Sübvansiyon uygulaması ile devlet üreticiye ürettiği mal kadar, ihracatçıya ise sattığı mal kadar destek sağlamaktadır. İthalat ve İhracat Vergileri İthalat vergilerinin temelinde yurt içindeki yerli üreticileri koruma düşüncesi yatmaktadır. Yerli üreticinin desteklenmesi için iç fiyatlar yüksek belirlenir, ithal yolla gelen ucuz mallardan ülkedeki iç fiyat ile ithal malın dünya fiyatı arasındaki fark kadar ithalat vergisi alınmaktadır. Monopoller ve Karteller İhracatta monopol gücüne sahip olan firmalar ürünün tek satıcı oldukları için fiyatları yükselterek aşırı kâr elde edebilirler. İhracat endüstrisindeki bir firma ürettiği malı dış piyasada iç piyasadaki daha ucuza satıyorsa, buna dumping denir; eğer dış piyasa fiyatı iç piyasa fiyatından büyük ise buna da ters dumping denir.

KORUYUCULUĞUN EKONOMİK VE SOSYAL NEDENLERİ

Serbest dış ticaret ve onun karşıtı olan koruyuculuk yüzyıllardır dış ticaretle uğraşanlar tarafından

tartışılmaktadır. Serbest ticaret kimilerine göre kaynakların dağılımında etkinliği sağladığı ve toplumsal refahı artırdığı, koruyuculuk ise kaynak dağılımını bozduğu ileri sürülmektedir. Koruyuculuğu savunanları ise özellikle gelişim aşamasındaki endüstrilerde veya ulusal çıkarların söz konusu olduğu durumlarda kullanılması savunulur. Genel Geçerliliği Olan Nedenler Bu nedenler ülkelerin uyguladığı korumacılığı kısmen de olsa diğer ülkeler tarafından haklı görülmesini sağlayacak nedenlerdir. Ulusal güvenlik nedeni ile korumacılık Ulusal savunma araç ve gereçlerinin üretimi ile bunların alt sektörlerinin üretim maliyetleri ne olursa olsun devlet tarafından desteklenmesi çoğu liberal iktisatçı tarafında da kabul edilmektedir. Genç endüstri tezi Ülkenin gelişip kalkınmasında önemli olan endüstriler ilk kurulduklarında yurt içindeki üretim maliyetleri yüksek olabilmektedir. Ancak, bu endüstrilerin varlığı ülkenin gelişip kalkınmasında önemli bir rol oynaması bekleniyorsa, belli bir süre devlet tarafından desteklenip yabancı rakipleri karşısında korunarak üretim maliyetlerinin düşmesi sağlanabilir. Stratejik ticaret politikası Bu görüşe göre sanayileşmiş ülkelerde hızlı büyümeyi sağlayacak yeni teknolojileri üreten endüstriler yabancı rakipleri karşısında belli bir güce ulaşmaya kadar sübvansiyon desteği, vergisel koruma ve diğer önlemlerle korurlar Dampinge karşı koruma Koruyuculuğun bir diğer nedeni ise yabancı üreticiler tarafından ulusal piyasayı ele geçirmek için uygulanması muhtemel dumping karşısında yerli üretimi korumaktır. Dönemsel Geçerliliği Olan Nedenler Bir ülke sürekli olarak ödemeler bilançosu açığı veriyorsa veya işsizlik düzeyi çok yükselmişse, ülke yönetimi dış ticarete bazı sınırlandırıcı önlemler koyarak ithalatı sınırlama yoluna gidebilir. Bazen de gümrük tarifeleri ile dış ticaret hadlerinin ülke lehine döndürülmesi amaçlanarak dış ticaret kazançlarından daha fazla pay alma düşüncesi söz konusu olabilmektedir. Ülkeler dış ticarete daha fazla karşı taraftan taviz koparmak için başlangıçta kendi tarifelerini veya koruyucu önlemlerini artırabilirler. Böylece pazarlık masasına oturduklarında ellerinin kuvvetli olacağını öngörmektedirler. Belli Grup veya Endüstriler İçin Geçerli Nedenler Özellikle gelişmiş ülkelerdeki üreticiler, az gelişmiş veya gelişmekte olan ürünlerle rekabet edemediklerinde, bu ülkelerden gelen malların fiyat avantajının düşük yabancı ücret olduğunu ileri sürerek, haksız rekabete uğradıklarını savunurlar ve hükümetten ithalatın sınırlandırılmasını isterler. Bu görüş tutarlı olmamakla birlikte (gelişmiş ülkelerde ücretler yüksektir, ancak emek verimliliği de yüksektir) uygulanmaktadır. Yine benzer şekilde az gelişmiş ülkelerde iş gücü, toprak veya doğal kaynak bolluğu gibi nedenlerle üretilen düşük maliyetli ürünler gelişmiş ülkeye geldiğinde, “rekabet eşitliğini sağlama” gerekçesi ile bilimsel tarife adı verilen ilave vergi alınarak ürünün ülke içinde üretim yapan yerli üreticinin fiyatına eşitlenmesi sağlanmaktadır. Yapılan uygulamalar dünya gerçekleriyle tutarlı değildir. Çünkü her ülkenin, her malı ucuza üretmesi mümkün değildir.

ULUSLARARASI TİCARETİN EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA BOYUTU

Ekonomik büyümenin dış ticarete etkileri olduğu gibi, dış ticaretin de ekonomik büyüme üzerine etkileri vardır. Ekonomik büyümenin olması, bazen dış ticareti artırıcı bazen de azaltıcı yöndedir. Örneğin, bir ülkede ihrac mallarının miktarı artmışsa, ihracat ve dolayısıyla dış ticaret hacmi artar. İthal ikamesi mallarının miktarı artmışsa, o zaman ithalat dolayısıyla dış ticaret hacmi azalır. Ekonomik Büyümenin Kaynakları Ekonomik büyüme, belli bir dönemde bir ülkenin millî gelirindeki artış ya da mal ve hizmet üretiminin genişlemesi şeklinde tanımlanmaktadır. Ülkelerin üretim faktörleri miktarının artması ve teknolojisinin ilerlemesiyle ekonomik büyüme ortaya çıkmaktadır. Faktör Arzında Artış Doğal kaynaklar, her türlü yeraltı ve yer üstü zenginlikler ile iklimden oluşur. Daha önce çıkarılıp işlenemeyen yeraltı zenginlikleri gelişen teknolojiyle birlikte, zamanla çıkarılabilir hâle getirilip ekonomiye katılabilir. Bataklıklar kurutulmuş tarıma elverişli hâle getirilebilir. Sulama imkânlarıyla tarım yapılamayan topraklar, tarıma elverişli hâle getirilebilir. Denizler, göller ve su kaynaklarından yararlanmak suretiyle su ürünleri üretimi artırılabilir. Yeni ilave yatırımlar sermaye stokunu artırır. Ayrıca tasarrufların artması yatırımları artırır o da sermaye stokunu artırır. Nüfus artış hızının yükselmesi, sağlık koşullarında iyileşme ve dışardan ülkeye göçler de iş gücü arzını çoğaltır. Üretim faktörü stokundaki artışlar dönüşüm eğrisini sağa, azalışlar ise sola kaydırır. Dönüşüm eğrisinin ne miktarda kayacağı faktör miktarının artışına bağlıdır. Emek ve sermaye faktörlerinden birinin arzı artarken diğerinin arzı sabit kalıyorsa, artan faktörü yoğun olarak kullanan üretim dallarında, üretim mutlak olarak artar, diğerinde ise azalır. Bu modele Rybczynski Teoremi denir. Teknolojik Gelişme İktisadi büyümenin bir kaynağı da teknolojik gelişmedir. Teknoloji geliştirme sanayi ve bilişim kuruluşlarının ulusal ve uluslararası pazarda rekabet avantajı kazanmaları ve sürekli büyümeyi sağlayan en önemli güç ve araçtır. Günümüzde teknoloji, ekonomik büyümenin motoru durumundadır. Küresel rekabet, artık doğal kaynaklara ve ucuz iş gücüne değil, inovasyon ve teknoloji geliştirmeye dayanmaktadır. Teknolojik gelişme olduğunda, aynı faktörlerle daha fazla mal üretilir. Üretim faktörlerinin verimliliği artar ve malların birim başına maliyetleri düşer. Bir ekonomide kaynağı ne olursa olsun, üç tür teknolojik gelişme ortaya çıkar: Bunlar; sapmasız (nötr veya yansız), sermaye yoğun (emek tasarrufu sağlayan) ve emek yoğun (sermaye tasarrufu sağlayan) teknolojik yeniliktir.

BÜYÜME, DIŞ TİCARET HADLERİ VE REFAH İLİŞKİLERİ

Ekonomik büyüme, üretim faktörlerindeki artışlar veya teknolojik gelişme sonucunda, bir ülkenin GSYH'ni ya da toplam üretimini artırır, bunun sonucunda da ekonomik refah düzeyini de yükseltir. Yansız büyüme yaşayan bir büyük ülkenin dönüşüm eğrisi simetrik olarak genişler. İlk aşamada ihrac malları arzının ve ithal malları talebinin artması sonucu, dış ticaret hadleri ülkenin aleyhine değişir. Dış ticaret hadlerinin kötüleşmesi, reel gelirleri azaltacağı için daha sonraki aşamada ithal mallarına talep azalır ve ithalat eski seviyesine kadar düşer. Ekonomik büyüme yaşayan ülkenin ticareti artırıcı yönlü büyümesi sonucunda, ihrac malı üretimi artacaktır. İhrac malının artması o malın uluslararası fiyatlarının düşmesine ve dış ticaret hadlerinin de ülke aleyhine dönmesine yol açacaktır. Ticareti azaltıcı yönde bir büyüme durumunda, ticaretin daralması ve ithal malına talep azalacağı için ticaret hadleri ülkenin lehine dönecektir. Yoksullaştırıcı Büyüme Eğer dış ticaret hadlerindeki kötüleşme oranı, dış ticaret hacmindeki iyileşme oranından daha büyük ise bu ülke net olarak refah kaybına uğrar. Dolayısıyla, bu ülkenin büyümesine rağmen, refah düzeyinin düşmesi yoksullaştırıcı büyüme olarak tanımlanır. Ticaret Hadleri ve Az Gelişmiş Ülkeler Genel olarak küçük ülkeler, dış ticaret hadlerini etkileyemezler. Çünkü dünya piyasalarına fiyatların düşmesine neden olacak miktarda mal satamazlar. Dünya piyasalarına mal satamadıklarında ise kıtlık oluşturarak fiyatları yükseltmezler. Diğer yandan, fazla miktarda mal ithal ederek fiyatların yükselmesine veya ithalat miktarını kısarak fiyatların düşmesine neden olamazlar. Küçük ülkelerin herhangi bir maldaki üretim kapasitesi, tüm dünya üretimine oranla çok düşüktür. Dolayısıyla, bu ülkeler dış ticaret hadlerini veri olarak kabul ederler. Büyük ülkeler ise dış ticaret hadlerini etkileyebilirler. Bu ülkeler herhangi bir malın belli başlı üreticisi veya alıcısı durumundadırlar ve dünya üretiminin önemli bir oranını tek başına yapabilmektedirler. Dolayısıyla, dünya piyasalarına daha az mal ihrac ettiklerinde, dünya piyasalarında kıtlık olabilir, bir talep fazlası ya da arz eksikliği ortaya çıkabilir. Fiyatlar yükselir, dış ticaret hadleri büyük ülke lehine dönebilir.

EKONOMİK KALKINMA VE DIŞ TİCARET

Üretim faktörleri arzında bir büyüme olduğunda, o faktör nispeten ucuzlayarak o faktörü yoğun olarak kullanılan sektörde de maliyetlerin düşmesi ve üretimin artması söz konusu olacaktır. Bu durum, karşılaştırmalı üstünlük yapısının o mal yönünde değişmesi demektir. Faktör donatımı teorisi, bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlük yapısının faktör donatımına bağlı olduğunu ve faktör donatımının değişmesinin karşılaştırmalı üstünlük yapısını da değiştirmesi gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla ülkenin faktör donatımı ile karşılaştırmalı üstünlükler arasındaki ilişkinin yönü birinciden ikinciye doğru tek yönlüdür. Ülkenin faktör donatımının zamanla değişmesi durumunda ona bağlı olarak karşılaştırmalı üstünlük yapısı da değişmelidir. Gelişmekte olan ülkeler, uygun politikalar izleyerek ekonomik yapılarını ve uluslararası platformdaki pozisyonlarını değiştirebilirler. Uygulamada çoğu ülke bu amaçla ekonomik yapılarını karşılaştırmalı üstünlükler doğrultusunda değiştirmek istemektedirler.

SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ VE DIŞ TİCARET

Geçmişte bazı iktisatçılar, ülkede mevcut olan ve atıl durumdaki kaynakların kullanılması için dış pazarlara ulaşmada dış ticareti bir araç olarak görmüşlerdir. Diğer bir ifadeyle, az gelişmiş bir ülkenin tarım üretimindeki ürün fazlasını ve kullanmadığı ham maddeleri değerlendirebilmek için uluslararası Pazar gereklidir. Bu şekilde dışarıya açılma az gelişmiş bir ekonomide kalkınmayı başlatmada katkı sağlayacaktır. Az gelişmiş ülkelerin izleyecekleri kalkınmanın yolu, kalkınma stratejileri ile ortaya konulmaktadır. Bu stratejilerin amacı, kaynakların en iyi şekilde dağıtılarak kişi başına gelirleri artırmaktır. Sanayinin kalkınmanın temeli olduğu görüşünden hareketle, az gelişmiş ülkelerin uzun dönemde kalkınmalarının ancak sanayileşme yoluyla sağlanabileceği görüşü ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, az gelişmiş ülkelerin kalkınma yolunda izleyecekleri sanayileşme stratejileri genelde literatürde kabul edildiği şekliyle ithal ikameci ve ihracata dayalı bir ayrıma tabi tutularak incelenmektedir. İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme İthal ikameci sanayileşme, İthalat yerine ithal edilen ürünlerin yurt içinde üretilmesiyle sanayileşmeyi amaçlayan stratejidir. Bu stratejinin uygulanması ile ülke içinde ekonomik olarak üretilmesi mümkün olan malların ithalatı azaltılarak tasarruf sağlanır. İthal ikamesi, önceleri ithalat yoluyla karşılanan piyasa talebinin, koruyucu ve teşvik edici önlemlerle yerli üretimle karşılanmasını esas alan bir kalkınma stratejisidir. İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisinin Aşamaları İthal ikamesi stratejisi, iki aşamada gerçekleştirilmektedir. Birinci aşamada iç piyasanın genişletilmesi amacıyla nihai tüketim malına yönelik üretim yapan sanayiler kurulur. İkinci aşamada ara malları ve yatırım mallarının dışarıdan ithal edilmesi yerine bunların yurt içinde üretimi gerçekleştirilmektedir. Bu aşamada üretilen mallar birinci aşamada ikame edilen mallardan farklı olarak sermaye yoğun özellik taşımaktadır. Ülkeleri İthal İkamesine Yönelten Nedenler Gelişmekte olan ülkelere ithal ikamesinin cazip gelen bazı yönleri vardır. Öncelikle ülke içinde üretimin amacı, iç piyasada mevcut olan talebin karşılanmasıdır. Dış piyasalarda rekabet edebilmek belirli donanımları gerektirir. Oysa iç piyasada rekabet düşünülmemektedir. İthal ikamesine tüketim malları üretiminden başlanması bir rastlantı değildir. İthal ikameci firmaların ülke içinde üretim yapmaya başlamasıyla döviz giderlerinden tasarruf sağlanacağı ve dış ödeme açıklarına destek olunacağı fikri vardır. İthal İkamesinin Yol açtığı Sorunlar Kaynak israfı: Bu stratejinin gereği olarak korumacılık politikasının sonucu piyasada oluşan fiyatlar, faktörlerin gerçek maliyetlerini yansıtmayabilecektir. Dışa bağımlılık: İthal ikamesi stratejisiyle sanayi geliştikçe, yurt içi sanayinin ithal aramalı ve yatırım malı ihtiyacı da giderek artmaktadır. İhracat endüstrileri aleyhine doğan çarpıklık: Dış ticarete ithalat kısıtlamaları, aşırı koruma ve aşırı değerli kur politikası, ülkenin dışa açılmasını zorlaştırarak, ekonomide etkinliğin ve verimliliğin azalmasına, maliyetlerin ve fiyatların yüksek kalmasına neden olacaktır. Ayrıca, dış borçların artışı, tekelleşmenin artması ve ülkeye yabancı sanayi yapısı oluşması da ithal ikamesinin yol açtığı diğer sorunlardır. İhracata Dayalı Sanayileşme İhracatı büyümenin kaynağı olarak gören ve sanayi ürünleri ihracatında uzmanlaşmayı amaçlayan kalkınma stratejisi, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi olarak tanımlanmaktadır. Bu strateji, uluslararası serbest ticaret teorisi çerçevesinde ülkenin karşılaştırmalı olarak üstün olduğu sektörlerde üretim yaparak, çeşitli desteklerle ihracatı artırması ve bu şekilde sanayileşmesini amaçlamaktadır. Yani, ihracata dayalı sanayileşme, ithalatın yapısını değiştirmekten çok ihracatın yapısını değiştirecek yöndedir. Bu durumda az gelişmiş ekonominin ihracatı içinde sanayi ürünlerinin payının artmasını doğal karşılamak gerekir. Buna karşılık iç piyasa için gerekli sanayi ürünleri çok büyük ölçüde dışarıdan ithalat yoluyla sağlanacaktır. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisinin Aşamaları Bu strateji, teknoloji yoğun ihracatla üretimin dışa açılması ve çok uluslu şirketler aracılığıyla üretimin dışa açılması olmak üzere iki aşamalı bir süreci kapsar. Teknoloji yoğun ihracatla üretimin dışa açılması: 1960'dan beri dışa bağımlı sanayileşmeyi sürdüren ülkelerin imalat sanayi ve ihracat yapılarında ortaya çıkan mal çeşitlemesinde önemli aşamalar kaydedilmiştir. Çok uluslu şirketler aracılığıyla üretimin dışa açılması: Bu aşamada Teknolojik gelişmelerin etkisiyle 1960'dan sonraki yıllarda sanayi malları üretimi ve bu malların ihracatı artmış ve sanayi malları ulusal sınırları aşarak uluslararası bir kimliğe ulaşmıştır. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisine Yönelme Nedenleri Az gelişmiş ülkelerde ihracat sektörü gerek ileri ve geri bağlantıları ile gerekse iktisadi kalkınma için öncü sektör olabilir. İhracatın uyardığı talep, yurt içi talebi de artıracaktır.

Araştırma-Geliştirme sonucunda geliştirilen teknolojik yenilikler, üretimi ve üretimdeki verimliliği artıracaktır. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisine Yöneltilen Eleştiriler Firmalara ihracatlarını artırmak için verilen teşvikler üretim maliyetlerinin düşürülmesi için kullanılmamakta, üretimi artırmak pahasına dünya fiyatlarının üzerinde maliyetlerle üretim yapılmaktadır. Bu durum ise kaynak dağılımını bozmaktadır. Bir diğer eleştiri de ihracatın ekonomik büyümeyi negatif etkileyebileceğidir. İhracata dayalı sanayileşmenin başarısı, ihracat sektörünün ileri-geri bağlantısının yüksek olmasına, ihracata yönelik sanayilere yeterli teşvikin sağlanmasına ve döviz kurunun istikrarına bağlıdır. Bu koşulların sağlanmadığı bir ekonomide başarı şansı düşecektir. Az gelişmiş ülkelerdeki sanayiler ara malları bakımından önemli ölçüde dışa bağımlıdır. Az gelişmiş ülkeler kalkınma sürecine girdikten sonra üretimlerini artırmak için ithalatları içinde sanayi malları ve yatırım mallarının payı artacaktır. Bu durum döviz giderlerini artıracığından ödemeler bilançosunun açığını da artıracaktır.

GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DİŞ TİCARET STRATEJİLERİ

Dış ticaret tarih boyunca ülkelerin ekonomik gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Günümüzün ekonomik coğrafyasının en önemli belirleyicilerinden biri, ülkelerin dış ticaretten sağladıkları kazançlar olmuştur. Nitekim, Avrupa kıtasının zenginleşmesinde, 16. yüzyılın ortalarından itibaren geçerli olan merkantilist dönemin sağladığı dış ticaret kazançlarının rolü büyüktür. Avrupa ülkeleri sömürgecilikle destekledikleri deniz aşırı ticaret sayesinde dünyanın diğer coğrafyalarından daha hızlı gelişmişlerdir. Merkantilist dönemde oluşan sermaye birikimi, bilimsel ilerlemelerle birleşerek Sanayi Devrimi'nin finansmanına katkı sağlamıştır. Sanayileşmenin ilk olarak başladığı İngiltere, kitlesel üretime geçişle birlikte dünya pazarlarında büyük üstünlük kurmuştur. Takip eden dönemlerde ülkelerin dış ticarete bakış açısında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Dış Ticaret Politika ve Stratejilerinin Tarihsel Evrimi Merkantilizm, dünya servetinin sabit olduğu, bu servetin artırılabilmesi için ülkelerin değerli maden varlıklarının artırılması gerektiğini varsayan bir iktisadi düşünce sistemidir. Dış ticaretin, taraflardan ancak birini kazançlı çıkaracağına inanan Merkantilistler, zenginleşmenin yolunun ihracatın artırılması ve ham madde ithalatının kolaylaştırılarak mamul mal ithalatının tarife ve kotalarla kısıtlanmasını savunmuşlardır. Bu yönleriyle de sürdürülebilir bir dış ticaret politikası geliştirememişlerdi. Sanayi Devrimi ile birlikte gerçekleşen sosyal ve siyasal değişimler, ekonomiyi ve dolayısıyla dış ticaret ilişkilerini etkilemiştir. Her şeyden önce kitlesel üretimin devamlılığı, pazarların varlığını gerektiriyordu. İlk olarak Adam Smith ve ardından David Ricardo, ticaret yapan tarafların birlikte kazanç sağlayabilecekleri ve iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayanan serbest dış ticaretin ülkelerin ve bütün olarak dünyanın refahını artırabileceği bir ticaret modelinin temellerini attılar. Bu model daha sonra gelen klasik ve neoklasik iktisatçılar tarafından daha da ileri düzeyde geliştirildi. Serbest dış ticaret politikası sanayileşmesini ilk olarak gerçekleştirmiş İngiltere tarafından şiddetle savunuluyordu. 20. yüzyıl boyunca, dünyada genel olarak uygulanan dış ticaret politikası uygulamaları serbest dış ticaret koşullarına daha yakındı. Ancak, Fransa ve Almanya gibi ülkeler yeni gelişmekte olan endüstrilerini tarife ve benzeri araçlarıyla korumaktaydılar. Aynı dönemde dünyanın az gelişmiş ülkeleri, sanayileşmiş ülkelerin açık pazarı konumundaydı. 20. yüzyıl başlarından itibaren serbest dış ticaret politikası çeşitli cephelerden sorgulanmaya başladı. Gelişmiş ülkeler tarafında ekonomik krizler ve savaşlar bu durumun başlıca nedeni oldu. 1929 Büyük Dünya Buhranı döneminde ABD'de yaşanan kitlesel işsizlik, bu ülkeyi dış ticareti kısıtlayıcı önlemler uygulamaya itti. Bu durumdan olumsuz etkilenen Avrupa ülkeleri misillemede bulununca, dünya ticaret hacmi olağanüstü derecede daralmıştı. Gelişmekte olan ülkeler cephesinde ise, siyasi bağımsızlıklarını kazanan az gelişmiş ülkelerde serbest dış ticaret bu ülkelerin kalkınmasına engel oluşturan bir olgu olarak görülmeye başlandı. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, bu ülkelerde güçlü korumacı dış ticaret politikası uygulaması görülecekti. Modern Dış Ticaret Stratejileri Klasik dış ticaret teorisi, serbest ticaretin oluşturduğu uluslararası rekabetin tüm ülkelerde kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını sağlayarak dünya refahının maksimuma çıkaracağını savunsa da uluslararası rekabete hazır olmayan gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın sağlanması için korumacı dış ticaret politikaları daha cazip bulundu. Bu ülkeler henüz temel endüstrilerini geliştirememişlerdi. Bu durumun başlıca nedeni olarak, sanayileşmesini çok daha önceleri tamamlamış ve uluslararası piyasalarda güçlenmiş yabancı rakiplerden gelen yoğun rekabeti görmekteydiler. Bu nedenle ithalatın ikame edilmesini amaçlayan sanayileşme ve dış ticaret politikalarına dört elle sarıldılar. Bu politikalar, her şeyden önce yerli endüstrilerin dış ticaret kısıtlamaları ile korunmasını içermektedir. Ancak, uygulamada birçok ülke kalkınma için gerekli döviz kaynaklarından yoksun kaldıklarından, bu strateji genel olarak başarılı olamamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, dünya ticaretine konu olan malların çeşitliliği arttıkça, klasik dış ticaret teorisi ve onun uzantısı durumundaki faktör donatımı teorisi, mevcut ticareti açıklayamaz hâle gelmiştir. Böylece, ticareti ölçek ekonomileri ile ve farklılaştırılmış malların endüstri-içi ticaretini monopolcü rekabet teorisi ile açıklayan yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Genç Endüstri Tezi Bu tez, farklı dönemlerde hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanmış bir dış ticaret stratejisidir. Temel hedefi, karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olma özelliği olmasına rağmen, tarihsel nedenlerle bu üstünlüğünü yaşama geçirmemiş endüstrilerin geçici sürelerle yabancı rakiplerine karşı tarife, kota ve benzeri koruma araçları ile korunmasıdır. Korunan endüstriler, üretim hacmi genişledikçe, sağlanan ölçek ekonomileri ile birim üretim maliyetlerini dünya fiyatları düzeyine

indirmeyi başardıklarında, bu koruma kaldırılacaktır. Genç endüstri tezi 18. yüzyılın sonuna doğru, İngiltere'ye karşı bağımsızlığını yeni kazanmış Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmıştır. Takip eden dönemlerde Almanya'da yerli endüstrilerini İngiltere'nin rekabetine karşı bu tez çerçevesinde koruyup gelişmelerini sağlamıştır. Daha sonraki yıllarda genç endüstri tezi, kalkınma yarışında geri kalmış az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından da yaygın olarak kullanılmıştır. Genç endüstri tezi, haklı gerekçelere dayansa da birçok bakımdan eleştirilmektedir. Bunlar arasında en önemli olanları, korunacak endüstrilerin yanlış seçimi sonucu kaynakların israf edilmesi, tüketici refahını azaltması ve korumanın sağladığı rant kazançlarından dolayı korunan endüstri sahiplerinin bu ayrıcalıklarından vazgeçmek istememesi sonucunda korumanın sürekli hâle gelmesidir. Stratejik Dış Ticaret Politikası Stratejik dış ticaret politikası uygulaması ilk olarak gelişmiş ülkelerin belirli endüstrilerde dünya pazarlarındaki rekabet gücünü geliştirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya'nın kalkınmasında önemli rol oynadığı düşünülür. Bu stratejide temel amaç, başka endüstrilerdeki gelişmeyi de tetikleyebilecek olan temel bir endüstri belirleyip, bu endüstrinin gelişmesi için gerekli koruma önlemlerini uygulamaya koymaktır. Bu endüstri geliştikçe, ilişki içinde bulunduğu diğer endüstriler de gelişme fırsatı yakalayacak ve ülke dış pazarlarda rekabet üstünlüğü elde edecektir. Bu stratejinin uygulamaya geçirilmesi ülkenin belirli bir düzeyde teknolojik gelişmişlik düzeyine ulaşması gerekir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelere yaşama geçirilmesi oldukça güçtür. Buna rağmen, Güney Kore ve Çin bu konuda çarpıcı başarı sağlamışlardır. Stratejik dış ticaret politikasına yöneltilen en önemli eleştiri, kaynakların etkin tahsisatı ilkesini bozmasıdır. Dış Ticarete Teknoloji ve İnovasyonun Önemi ile Orta Gelir Tuzağı Dünya ticaretinin büyük bölümü endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleşmektedir. Aynı endüstrinin farklılaştırılmış nihai malları veya bu malların farklı bileşenleri üzerinde ölçek ekonomileri tesis etmiş ülkeler arasında gerçekleştirilen bu tür ticarete fiyat rekabeti yanında, tüketici zevk ve tercihlerine göre farklılaştırılmış ürünler üzerinden rekabet gerçekleştirilmektedir. Çok uluslu şirketlerin maliyetleri düşürme adına gelişmekte olan ülkelere taşıdıkları üretim faaliyetleri ile birlikte bu ülkeler, bu tür ticaret içinde daha fazla yer almaya başlamışlardır. Endüstri içi ticarete rekabet gücünü belirleyen önemli faktör, teknolojik ilerlemeler ve inovasyon faaliyetleridir. Bu konuda büyük Ar-Ge yatırımları yapan gelişmiş ülkeler öne çıkmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bölümü yeni teknoloji ve yenilikler konusunda dezavantajlı konumdadırlar. Çünkü bu ülkelerde insan ve bilgi sermayesi yetersizdir. Buna rağmen başta Güney Kore ve Çin olmak üzere bazı gelişmekte olan ülkeler teknoloji ve yenilikler konusunda hamle yapmayı başarmışlardır. Bu konuda yeterli başarıyı sağlayamamış gelişmekte olan ülkeler ise, ucuz iş gücü kullanan düşük katma değerli sanayi ürünleri ihracatı ile sınırlı kalmışlardır. Daha ileri düzeyde teknoloji kullanımına geçemeyen bu ülkeler, sonradan gelişen diğer gelişmekte olan ülkelerin yoğun rekabetine maruz kaldıklarından, ihracat gelirlerini uzun yıllar boyunca artıramamış ve orta gelir tuzağı denilen duruma düşmüşlerdir..

• **ÖDEMELER BİLANÇOSU**

• Ödemeler bilançosu, bir ülkede yerleşik sakinlerin yabancı ülke sakinleri ile belirli bir süre içinde yaptıkları ekonomik işlemlerin sistematik bir kayıdır. Ödemeler bilançosunun durumu ve zaman içinde gösterdiği seyir, ülkenin uluslararası ekonomik ve mali itibarının önemli bir göstergesidir. Çünkü ülkeye döviz girişi sağlayan işlemler, yani döviz gelirleri ile ülkenin uluslararası işlemlerde bulunmak için ihtiyaç duyduğu döviz miktarını, yani döviz giderleri karşılayamaması durumu, önemli bir ekonomik sorun olan dış açıkların mevcudiyetini işaret eder.

• **ÖDEMELER BİLANÇOSU NEDEN VE KİMLER İÇİN ÖNEMLİDİR?**

• Ödemeler bilançosunun durumu ile ekonominin önemli değişkenleri arasında güçlü ve karşılıklı bir ilişki vardır. Ödemeler bilançosu açık veren ülkelerin ulusla paralarının dış değeri düşme eğilimi gösterir. Ayrıca enflasyon oranı, millî gelir ve istihdam düzeyi ile işsizlik oranları arasında karşılıklı ilişkiler söz konusudur. • Ödemeler bilançosunun mevcut durumu ve gelecekte göstereceği seyir, ekonomide birçok kişiyi ve kurumu yakından ilgilendirir. Özellikle ekonomi yönetimine yön veren merkez bankası, hazine ve maliye bakanlığı ile bunlara bağlı kuruluşlar, ödemeler bilançosunun durumuyla yakından ilgilenmek durumundadırlar. • Dış ticaret ve yatırımla uğraşan kişi ve işletmeler ile bunlara aracılık eden banka ve diğer finans kuruluşları da ödemeler bilançosunu yakından takip etmek durumundadırlar. Nihayet, döviz spekülörleri, arbitrajcular ve tasarruflarını ulusal paranın değer kayıplarına karşı korumak isteyenler de ödemeler bilançosundaki değişiklikleri takip etmek durumundadırlar.

• **ÖDEMELER BİLANÇOSU TANIMININ UNSURLARI**

• Ödemeler bilançosu tanımının bazı önemli unsurları vardır. Birincisi, tabiiyetleri hangi ülkeye bağlı olursa olsun, ülke içinde ekonomik faaliyetlerde bulunan kişi ve firmaların uluslararası ekonomik işlemleri o ülkenin ödemeler bilançosuna kaydedilir. İkincisi, kaydedilen işlemlerin ekonomik nitelikte olması gerektiğidir. Bir işlemin ekonomik işlem olmasında genel kural, işlem karşılığında bir alacak hakkı veya borç yükümlülüğü doğmuş olmasıdır. Bu hak veya yükümlülük bir ödeme veya tahsilat işlemi gerektirir. Ancak, bu kuralın tek bir istisnası vardır. Şöyle ki, karşılığında bir ödeme gerektirmeyen, hibe, bağış ve hediye gibi işlemlerde denkleştirici işlemler, tek yanlı transferler hesabında yapılır. Üçüncüsü, ödemeler bilançosu bir akım kavramdır, belirli zaman aralıkları için tutulur ve sadece o zaman aralığı içinde gerçekleşen uluslararası ekonomik işlemleri gösterir. Dördüncüsü, ödemeler bilançosu çift kayıtlı muhasebe tekniğine göre tutulur. Yani bir işlem bir hesabın alacaklı (borçlu) yanına kaydedilirken, onu denkleştiren bir işlem de başka bir hesabın borçlu (alacaklı) yanına kaydedilir.

• **ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN ANA HESAP GRUPLARI**

• Ödemeler bilançosunun dört adet ana hesap grubu vardır: Cari İşlem, Sermaye ve Finans, Net Hata ve Noksanlar ile Rezerv Varlıklar Hesabı. Bunların ilk üçünde yer alan işlemler, ekonominin doğal işleyişi sonucu gerçekleşen otonom işlemler, sonuncusu bu işlemlerin denkleştirilmesinde kullanılan denkleştirici işlemlerdir. • Cari İşlemler Hesabı Mal ve hizmet ticareti ile gelirlerden oluşur. Mal ihracat ve ithalatının toplamı dış ticaret dengesini, hizmet gelir ve giderlerinin toplamı ise hizmet dengesini oluşturur. Bu iki hesap, bir ekonominin üretim gücü, rekabet seviyesi ve verimlilik düzeyinin göstergesidir. Cari işlem hesabının bir diğer kalemi, yurt dışında yapılan yatırımların gelir ve giderleri ile net işçi ücretlerinden oluşur. İthalatın ihracat tarafından karşılanma oranının yüksekliği ile hizmet gelirlerinin yüksek olması ölçüsünde ekonomiler, uluslararası ekonomik işlemlerinde istikrarlıdırlar ve dış açıklar bu ekonomiler için önemli endişe kaynağı oluşturmaz. • Sermaye ve Finans Hesapları İki IMF'nin yeni tanımlamasında ayrı gösterilse de sermaye hesabı altında oldukça cüzi kalemler yer almaktadır. Burada asıl ağırlık Finans hesabındadır. Finans hesabı, ülkeye yatırım yapmak amacıyla gelen ve ülkeden çıkan uzun ve kısa süreli sermaye girişi ve çıkışlarının yer aldığı hesaptır. Bu hesaptaki hareketler, ülkeye yatırım yapılabilirlik konusunda fikir vericidir. Genellikle cari işlem açıkları veren ülkeler, bu açıklarını kapatmak için ülke dışından sermaye girişlerini cezbetmeye yönelik politika önlemleri uyguluyorlar. Uzun vadeli sermaye girişleri, ülke ekonominin üretim kapasitesine daha fazla katkı sunmaktayken; kısa vadeli sermaye girişleri, kriz dönemlerinde ülkeyi hızlı bir şekilde terk ederek istikrarsızlığa sebep olabilir. • Net Hata ve Noksan Hesabı Çift kayıtlı muhasebe tekniği gereği otonom işlemlerin negatif (veya pozitif) bakiyesinin, rezerv varlıkların pozitif (veya negatif) bakiyesine eşit olması gerekir. Eşitsizlik durumu, beyana tabi işlem kayıtlarında eksik

ya da yanlış beyanda bulunulmasının, tahmin yoluyla elde edilen verilerin hesaplanmasındaki hatalardan kaynaklanabilir. Ayrıca kaynağı belirsiz sermaye giriş ve çıkışları da bu dengesizliği doğurabilir. Bu durumda, örneğin ekonomide olması gerekenden daha az veya daha fazla rezerv varlıklar varsa, bu durumda net hata ve noksan kaleminde bu dengesizliği giderici bir kayıt düşülür. • Rezerv Varlıklar Hesabı Cari işlemler ile sermaye işlemleri sonucunda ülkenin resmî rezervlerinde ortaya çıkan değişimleri gösterir. Gerçekte tam olarak uygulanan bir değişken kur sisteminde otonom işlemlerin alacak ve borçlu yanlarının tam olarak birbirine eşit çıkması beklenir. Ancak, alacaklı (pozitif) işlemlerin borçlu (negatif) işlemleri tam olarak karşılamaması durumunda, bu açığın finansmanı için resmî rezervlerin kullanılması gerekir. Bazen bu finansman Merkez Bankası rezervi kullanmak suretiyle değil de kısa süreli denkleştirici borçlanma senetleriyle de yapılabilir.

• DİŞ ÖDEME AÇIKLARININ NEDENLERİ

Bazı ekonomiler konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak zaman zaman dış açıklar vermekle birlikte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin çoğunda dış açıklar ekonominin yapısal olumsuzluklarından kaynaklanır. Genelde bu ülkelerde dış açıklar kroniktir. Dış ödeme açıklarının nedenleri, yapısal nedenler ve diğer nedenler şeklinde ikiye ayrılabilir. • Yapısal nedenler Bunların arasında en yaygın ve önemlileri şunlardır: İhracata ve yurt içi tüketime yönelik üretimde düşük toplam faktör verimliliği, nitelikli ve uzman işgücü yetersizliği, teknolojik gerilik gibi nedenlerle uluslararası pazarlarda yeterli rekabet gücüne sahip olmama. Bu ülkelerde genellikle yeni yatırımları finanse etmeye yetecek sermaye birikimi olmadığı gibi, ulusal paranın dış değerinin düşük tutulması, faiz oranlarının düşüklüğü, yabancı yatırımlar için yeterli sosyal, siyasal ve ekonomik koşulların oluşturulmaması da yapısal nedenler arasında gösterilebilir. • Diğer nedenler Geçici nedenler arasında; konjonktürel dalgalanmalar, olumsuz hava koşulları veya doğa felaketleri sonucunda üretimde uğranılan kayıplar, dış ticaret ortaklarında ortaya çıkan ekonomik ve siyasal krizler, savaş ve çatışmalar, spekülasyon sermaye hareketleri sayılabilir.

• DİŞ AÇIKLAR KARŞISINDA İZLENEBİLECEK POLİTİKALAR

Dış açıkların giderilmesine yönelik çeşitli politika önlemleri vardır. Bunların temel amaçları, açıkları uzun dönemde ortadan kaldırmak, kısa dönemde finanse etmek veya baskı altına almaktır. Yapısal nedenlerden kaynaklanan dış açıkların finansmanı yoluna gidilmesi veya ithalatın ya da döviz kaybettirici işlemlerin baskı altında tutulması, kalıcı sonuçlar üretmeyecektir. Yapısal nedenlerden kaynaklanan dış açıklar, ancak uzun dönemde döviz gelirlerini artırıcı politikalarla hafifletilebilir. Bu da ekonominin rekabet gücünü yükseltmekle ilgilidir. Yani kaynakların etkin kullanımı ve daha başarılı üretim organizasyonu ile birlikte ihracatın ve diğer döviz kazandırıcı işlemlerin geliştirilmesi en uygun yoldur. Bu amaçla, çeşitli ihracatı teşvik politikaları uygulanabilir. Kısa dönemde yapılacak olanlar arasında devalüasyon, tarife ve kota gibi dış ticaret kısıtlamalarının uygulanması, sermaye girişlerini cezbetmek üzere faiz oranlarının yükseltilmesi gibi önlemlerden söz edilebilir.

• ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN İÇERDİĞİ SINIRLAMALAR

Ödemeler bilançosu bir ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerinin oldukça etkili bir göstergesi olmakla birlikte birçok sınırlamalar içermektedir. Akım bir kavram olduğu için birikimli değerler içermez. Dolayısıyla ülkenin dış borçları hakkında bilgi vermez. Benzer şekilde ülkenin dış yatırımları ya da yabancı yatırımcıların ülkede yaptıkları yatırımlar ile ilgili sadece ait olduğu döneme dair bilgiler verir. Bir diğer eksikliği potansiyel, yani ülkenin gerçekte sahip olduğu açıklar hakkında bilgi vermez. Çünkü mevcut açıklar, dış ticaret kısıtlamalarının olmadığı ve gerçekçi kur ve faiz politikalarının izlendiği dönemlerde olabilecek açıkları temsil etmez. Son olarak, birçok kalem tahmin yöntemiyle hesaplandığı, bazı kalemlerde de gerçek dışı beyanlarla oluşturulabileceği düşüncesiyle tamamen güvenilir veriler içermiyor olabilir.

• TÜRKİYE’NİN ÖDEMELER DENGESİ

Türkiye yapısal nedenlerden dolayı uzun yıllar boyunca dış ödeme dengesizlikleri ile karşı karşıyadır. Sıkça yurt içinde uygulanan harcama genişletici politikalar ve aşırı değerlendirilmiş ulusal para nedeniyle dış açıklarla karşılaşmaktadır. Yapısal nedenlerin başında, üretim ve ihracatta verimlilik düşüklüğü, teknolojik gerilik ve sermaye birikiminin yetersizliği sayılabilir. Zaman zaman dünya konjonktüründeki dalgalanmalardan ve dış ticaret ortağı olan komşu ülkelerde yaşanan ekonomik ve siyasal krizlerden de olumsuz yönde etkilenmektedir. Dış açıkların çok yüksek olduğu ve finansmanında zorluk çekildiği dönemler, ulusal paranın aşırı değer kaybı ile sonuçlanmaktadır. Türkiye’nin dış açıklarını finanse edebilmesinin en sağlıklı yolu, başta ihracat olmak üzere döviz kazandırıcı işlemleri geliştirmesinden geçmektedir. Bu amaçla yüksek katma değerli ürünlerde rekabetçi bir üretim yapısına sahip olmaya yönelik önlemler alması gerekmektedir.

DÖVİZ, DÖVİZ TALEBİ VE DÖVİZ ARZI

En basit ifadeyle döviz, yabancı ülke paraları olarak tanımlanır. Döviz işlemlerinde genel olarak taraflardan biri döviz talep edenler, diğeri ise döviz arz edenlerdir. Döviz talebi, kişi ya da kurumların yerli para karşılığında belirli miktarda döviz satın almasıdır. Döviz talebinin nedenleri, ithalat yapmak, yabancı piyasalara kısa veya uzun süreli yatırım yapmak, arbitraj ve spekülasyon yapmak, kur riskinden korunmaktır. Döviz arzı, kişi ya da kurumların yerli para karşılığında belirli miktarda döviz satmasıdır. Döviz arzının nedenleri, ihracat yapmak, yabancıların yurt içi piyasada kısa veya uzun süreli yatırım yapmaları, arbitraj ve spekülasyon yapmak, kur riskinden korunmaktır.

DÖVİZ PİYASASI

Döviz piyasası, döviz alım-satım işlemlerinin gerçekleştirildiği piyasadır. Döviz piyasasının özellikleri şunlardır: • Küresel ölçekte bir piyasa olması, • 24 saat açık bir piyasa olması, • Örgütlenmemiş bir piyasa olması, • Alıcı ve satıcıların doğrudan karşılaşmadığı bir piyasa olması, • Müşterilerin isteğine göre işlem yapılabilen bir piyasa olması, • Tam rekabet piyasası özelliklerine büyük ölçüde sahip bir piyasa olması, • Spekülatif hareketlere açık bir piyasa olması. Döviz Piyasasının İşlemcileri Döviz piyasasında faaliyette bulunan işlemciler çoğunlukla aşağıdaki gibi gruplandırılmaktadır: • Banka ve banka haricindeki kurumlar, • Dış ticaret yapan firmalar, • Uluslararası yatırım yapan kişiler ve firmalar, • Merkez Bankaları, • Döviz arbitrajcıları, • Döviz spekülörleri, • Brokerlar, • Tasarruflarını enflasyona karşı koruyanlar.

DÖVİZ PİYASASINDAKİ İŞLEM TÜRLERİ

Döviz piyasasındaki işlemler anında işlemler ve vadeli işlemler olarak iki gruba ayrılmaktadır. Anında İşlemler Döviz piyasasında işlemi yapan taraflar arasında dövizin miktarı, cinsi ve fiyatı (kur) üzerinde anlaşma sağlandığı anda alım-satımın gerçekleştirilmesine anında teslim işlemi ya da kısaca anında işlem adı verilir. Bu işlemde uygulanan döviz kuruna ise anında teslim kuru (anında kur) denir. Vadeli İşlemler Ulusal para karşılığında belirli miktarda dövizin gelecekte belirli bir tarihte alım-satımının gerçekleştirilmesi amacıyla taraflar arasında bugünden anlaşmanın (sözleşmenin) yapılmasına vadeli teslim işlemi ya da kısaca vadeli işlem denir. Bu işlemlerde uygulanan kura ise vadeli teslim kuru (vadeli kur) adı verilir. Vadeli işlemler, (i) forwards, (ii) gelecek (futures), (iii) opsiyon ve (iv) swaplar olarak dört grupta incelenmektedir. 1. Forwards: Vadeli işlemlerin doğrudan (dolaysız) gerçekleştirilmesi forwards olarak ifade edilir. Forwards işlemlerde uygulanacak vadeli kurlar, çoğunlukla anında kurlarla karşılaştırılarak tespit edilir. 2. Gelecek (futures): Gelecek işlemleri, vadeli işlemlerin dolaylı olarak gerçekleştirilen şeklidir. Döviz üzerinden yapılan gelecek işlemlerinde döviz miktarı, cinsi ve vadenin standart olduğu sözleşmeler alım-satımına konu olur. Borsaların bu iş için ayrılan bölümlerinde ve brokerlar aracılığıyla gerçekleştirilir. 3. Opsiyon: Belli bir miktar döviz sabit bir fiyattan belirli bir vadede satın alma veya satma hakkı kazandıran sözleşmeleri ifade etmektedir. Burada opsiyon, yani tercih, sözleşmenin uygulanması ile uygulanmaması arasındaki seçimi belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle opsiyon sözleşmeleri, sözleşmeyi satın alan tarafın kâr edeceği durumda uygulanır, zarar edeceği durumda ise uygulanmaz. 4. Swap: Bir dövizin eş zamanlı olarak gerçekleştirilen tek bir işlemle farklı vadelerde alınıp satılmasıdır. Yalnızca tezgâh üstü piyasalarda yapılırlar. Swaplarda işlemlerden biri anında, diğeri vadeli (anında-vadeli swap) olabileceği gibi her iki işlem de vadeli (vadeli-vadeli swap) olabilir. **DÖVİZ KURU** Yabancı paraların, yani dövizin fiyatına döviz kuru denir. Döviz kurunun doğrudan ve dolaylı kotasyon olmak üzere 2 farklı biçimde gösterimi vardır. Bir birim yabancı paraya karşılık gelen ulusal para miktarı şeklinde ifade edilen döviz kuruna doğrudan kotasyon denir. Döviz kuru, bir birim ulusal paraya karşılık gelen yabancı para miktarı şeklinde ifade ediliyorsa, buna dolaylı kotasyon denir. Alış ve Satış Kuru Döviz işlemi yapmak amacıyla bir bankaya (ya da döviz bürosuna) gidildiğinde aynı döviz üzerinde 2 farklı kurla karşılaşılır. Bunlardan biri alış kuru olup, getirilen döviz karşılığında bankanın ödeyeceği fiyatı gösterir. Diğeri de satış kuru olup, talep edilen döviz karşılığında bankaya ödenecek fiyatı temsil eder. Satış kuru, alış kurundan daha yüksek ilan edilir. Çünkü banka kişilerden düşük fiyattan (alış kuru) satın aldığı döviz, daha yüksek bir fiyattan (satış kuru) satarak kâr etmeyi amaçlar. Satış kuru ile alış kuru arasındaki farka kur marjı denir. Nominal, Reel, Efektif ve Çapraz Kur Döviz kurunun nominal kur, reel kur, efektif kur ve çapraz kur gibi farklı türleri vardır. Nominal kur, gün içerisinde döviz piyasasında ilan edilen ve bir birim yabancı paraya karşılık gelen ulusal para miktarını ifade eder. Reel kur ise nominal kurun yurt içi ile yurt dışı enflasyon oranlarına göre

düzeltilmesi sonucu elde edilen kurdur. Nominal efektif kur ulusal paranın, ülkenin en fazla ticaret yaptığı ülkelerin ulusal paralarından oluşan bir sepet karşısındaki ağırlıklı ortalama değerini yansıtır. Bu sepette söz konusu ülke paralarının her birine, yerli ülkeyle yaptıkları ticaret ölçüsünde belirli ağırlıklar verilir. Nominal efektif kurun, yerli ülke ile ticaret yapılan yabancı ülkelerdeki fiyat düzeylerine göre düzeltilmesi sonucunda elde edilen kura reel efektif kur denir. Bir ülkenin döviz piyasasında aynı ulusal para birimiyle ifade edilen iki yabancı para birimi arasında oluşan kura çapraz kur denir.

DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Dünyada uygulanan döviz kuru sistemleri başlıca 3 grupta incelenmektedir. Bunlar sabit kur sistemi, esnek kur sistemi ve ikisi arasında kalan karma sistemlerdir. Sabit Kur Sistemi Sabit kur sistemi, hükümet tarafından belirlenen bir fiyat üzerinden bir ulusal paranın belirli bir yabancı paraya veya yabancı paralardan oluşan bir sepete bağlanmasıdır. Ulusal paranın değerinin yabancı para birimi karşısında $\pm \%1$ gibi dar bir sınır içerisinde serbestçe dalgalanmasına izin verilir. Ulusal paranın yabancı para karşısındaki değerinin belirtilen sınırlardan daha yüksek veya daha düşük oranda değişmesi durumunda Merkez Bankası döviz piyasasına müdahale eder. Sabit kurda sürekli sınırları aşan oranda dalgalanmalar gözlenmesi durumunda, Merkez Bankası'nın rezervleri sınırlı olduğundan, kurun yeni bir düzeyde belirlenmesi, diğer bir ifadeyle devalüasyon ya da revalüasyon yapılması gerekir. Hükümet kararıyla, ulusal paranın yabancı para karşısında değerinin düşürülmesine devalüasyon; yükseltilmesine ise revalüasyon denir. Esnek Kur Sistemi Esnek kur sistemi, döviz kurunun piyasadaki döviz arz ve talebine göre serbestçe belirlenmesidir. Döviz kuru piyasada serbestçe belirlendiği için hükümetin ya da Merkez Bankası'nın kura bir müdahalesi yoktur. Sistemde döviz kurunda sürekli ve küçük miktarlarda değişimler yaşanabilir. Bu değişimler, müdahale olmaksızın döviz kurunun denge düzeyine yaklaşmasını sağlar. Sistemde hükümet kararlarına göre kur belirlenmediği ve serbest piyasa kuralları geçerli olduğu için oldukça basit bir uygulama şekli vardır. Karma Sistemler Karma sistemler hem sabit hem de esnek kur sistemlerinin belirli özelliklerini bir arada bünyesinde barındıran sistemlerdir. Uygulamada en sık rastlanan karma sistemler yönetimli dalgalı kur sistemi, geniş marjlı pariteler, sürünen pariteler ve parasal birliktir. Yönetimli dalgalı kur sistemi Bu sistemde döviz kuru, piyasadaki döviz arz ve talebine göre serbestçe belirlenmekle birlikte döviz kurunda ortaya çıkan dalgalanmalar Merkez Bankası'nın kontrolüne bırakılmaktadır. Kurda aşırı dalgalanmalar yaşanması hâlinde, Merkez Bankası piyasadan döviz satın alarak ya da piyasaya döviz satarak kuru kontrol altında tutar. Geniş marjlı pariteler Bu sistemde ulusal para sabit kurdan yabancı bir paraya bağlanır. Bu kura parite denir. Ulusal paranın parite etrafında müdahale edilmeksizin serbestçe dalgalanmasına izin verilen sınırlar, sabit kur sistemindeki gibi dar ($\pm \%1$) değil, geniş ($\pm \%3$ ya da 4) tutulmaktadır. Sürünen pariteler Bu sistemde parite, merkezi kur olarak adlandırılmaktadır. Merkezi kur, genellikle enflasyon oranına göre periyodik olarak ayarlanır ve kur etrafındaki dalgalanma sınırı dar tutulur. Parasal birlik Bu sistemde belirli bir ülke grubu anlaşarak ortak bir para birimini ve ortak bir Merkez Bankasını benimser. Söz konusu ortak para birimi, Birlik dışındaki ülke paralarına karşı serbest dalgalanmaya bırakılmaktadır. Parasal birliğe üye ülkeler, birbirleriyle yüksek miktarda ticaret yapan ve sıkı ekonomik bağlara sahip ülkelerdir.

• **ÖDEMELER BİLANÇOSUNDA DENKLEŞME** Bir anlamda ülkelerin dış alemden elde ettikleri döviz gelirleri ile döviz giderlerinin kaydı olan ödemeler bilançosunun denge içinde olması, hem uluslararası ekonomik ilişkilerin sağlıklı yürümesi hem de fiyat istikrarı, düşük işsizlik oranı ve makul düzeyde sürdürülebilir büyüme oranı hedefleri açısından önemlidir. Hiçbir ekonomi yönetimi, dış dengesizlikler karşısında kayıtsız kalmaz. Özellikle dış açıkların ekonomilerin doğal işleyişleri ile giderilmesinde yaşanacak güçlükler, ülkenin uluslararası mali ve ekonomik itibarını zedeleyebileceği gibi, başta döviz kurlarının yükselmesi olmak üzere ekonomide bir dizi bozulmaya yol açabilir. Dış denkleştirme konusu, literatürde birbiriyle ilişkili iki mecrada ele alınır. Birincisi, otomatik denkleştirme mekanizmaları; ikincisi, dış denkleştirme politikalarıdır.

• **OTOMATİK DENKLEŞME MEKANİZMALARI** Bu mekanizmaları ortaya çıkan bir dengesizliğin (açık veya fazla), ekonomide bir dizi değişikliğe yol açarak dengenin yeniden sağlanması süreçlerini tanımlamaktadır. Bu süreçler, kendi içinde üçe ayrılır: Fiyat denkleştirme mekanizması, gelir değişme mekanizması ve parasalcı denkleştirme mekanizmasıdır.

• **OTOMATİK FİYAT DENKLEŞME MEKANİZMASI** Bu mekanizmaya göre, ortaya çıkan dengesizlikler ilk olarak döviz kurlarını değiştirerek, dış dengenin yeniden sağlanmasına yönelik bir dizi değişimi başlatır. Dış ticaret akımları yaklaşımı adıyla da bilinen bu mekanizmaya göre, bir ülkede ihracat ile ithalat arasındaki dengenin bozulması, döviz fiyatlarının değişmesine yol açar. Dış açık durumu ele alındığında, ithalatın ihracatı aşması, döviz gelirlerinin döviz giderlerini karşılayamaması demektir. Bu da döviz fiyatlarının yükselmesine yol açar. Döviz fiyatları yükselince, ihraç malları yabancılara daha ucuza geldiğinden, ihraç mallarına olan talep, dolayısıyla ihracat artar. Öte yandan döviz kurlarının yükselmesi, yabancı malları ülke halkına daha pahalı hâle getirerek ithalatı azaltır. Sonuç, ihracatın artması ve ithalatın azalmasıdır. Bu durumda başlangıçta var olan dış açık giderilmiş olacaktır. Bir dış fazla durumunda ise, bu süreçlerin tersi gerçekleşecektir. Dikkat edilirse bu mekanizmanın işleyişi bazı varsayımlara dayanmaktadır. Birincisi, ülkede geçerli kur sisteminin değişken kur sistemi olması gerekir. İkincisi, döviz fiyatlarında meydana gelen değişim oranının, ihracat ve ithalatta en az aynı oranda yansıtılması gerekir. Bununla ilgili olarak Marshall ve Lerner bir koşul geliştirmişlerdir. Buna göre döviz fiyatlarındaki değişimin dış açıkları giderici etki yaratabilmesi için ihraç mallarına olan yurt dışı talebin fiyat esnekliği ile ithal mallarının yurt içi talebinin fiyat esnekliği toplamının en az 1'e eşit veya 1'den büyük olması gerekir. Bu kuralı daha geniş anlamda yorumlamak gerekir. Şöyle ki, esnekliklerin toplam değeri ne kadar yüksek olursa, kur değişmelerinin denge sağlayıcı etkisi de o kadar yüksek olacaktır. Eğer ülkede uygulanan kur sistemi, sabit kur sistemi ise; bir dış açık durumunda hükümet, döviz fiyatlarının düşmesine izin vermeyecektir. Bunun için dövize olan talebin yükseldiği dönemlerde merkez bankası piyasaya müdahale ederek ulusal para karşılığında döviz satışı yapar. Bir dış fazla durumunda ise bunun tersi yapılır. Sistemin işlemesi Merkez Bankası'nın yeterli döviz rezervlerine sahip olmasını gerektirir. Eğer ülkenin ulusal parasının değer kaybetmesini zorunlu kılan nedenler ortadan kaldırılamıyorsa, sürekli yükselme eğiliminde olan döviz fiyatlarını bu yolla baskı altında tutmak mümkün olmaz. Bu durumda hükümetler devalüasyon yaparlar. Devalüasyon, değişken kur sisteminde döviz fiyatlarının piyasa hareketleri sonucu yükselmesinde olduğu gibi, ihracatı artırıp ithalatı azaltarak dış açığın kapanmasını sağlayacaktır. Devalüasyonun cari işlemler dengesini sağlayabilmesi için, arz esnekliklerinin sonsuz olduğu varsayımı altında, ihraç mallarına olan yurt dışı talebin fiyat esnekliği ile ithal mallarına olan yurt içi talebin fiyat esnekliği toplamının 1'e eşit veya 1'den büyük olması gerekir.

• **ULUSAL GELİR DEĞİŞMELERİ İLE DENKLEŞME** Ulusal gelir yoluyla otomatik denkleştirme ise, Keynesyen ulusal gelir teorisine dayanmaktadır. Bu mekanizmanın açıklanmasında, ülkede sabit kur sisteminin uygulandığı ve ilaveten tüm fiyatların, ücretlerin ve faizlerin sabit kaldığı varsayılmaktadır. Dış ticaret bilançosunda ortaya çıkan dengesizliklerin hükümet müdahalesine gerek olmadan, ülkenin toplam harcamalarını ve millî gelirini etkileyerek dış dengesizliği giderici sonuçlar doğurması, gelir değişme mekanizması olarak tanımlanır. Ancak, ekonomi yönetimleri bu denkleştirme sürecini desteklemek üzere ihtiyaç duyduklarında toplam harcamaları değiştirmeye yönelik olarak para ve maliye politikalarına da başvurmaktadır. Burada bir dış ödeme açığı, ihracatta azalış ve/veya ithalatta artış sonucu ortaya çıkmış olabilir. Buna bağlı olarak ihracat ve ithalata rakip endüstrilerde talep hacmi ve üretim daralacaktır. Bu durum ekonomide aynı hedefe hizmet eden iki değişmeye yol açacaktır. Birincisi, çarpanın değeri büyüklüğünde millî gelirin daralmasına yol açması; ikincisi, enflasyon oranını düşürücü etki yapmasıdır. Birinci etkiye göre, millî

gelirin daralması marjinal ithal eğiliminin büyüklüğü oranında ithalatı azaltıcı ve iç talepte yarattığı düşmeye bağlı olarak ihracatı artırıcı etki yaratabilir. Her iki etki de dış ödemeler açığının daralmasını sağlayacaktır. İkinci etki, yani enflasyon oranının düşmesine gelince, bu da ülkenin dış rekabet gücünü yükseltici etki yaparak ihracatı artırabilir. Böylece ikinci kanaldan oluşacak etkiyle dış ödemeler açığı daralacaktır. Bir dış ödeme fazlası durumunda dış açık konusunda gerçekleşenlerin tamamen tersi geçerli olacaktır. Otomatik denkleme mekanizmasının işlemesi sonucunda, dış dengesizliklerin tam olarak ve arzu edilen sürede gerçekleşmesi durumunda, hükümetler harcamaları değiştirici makroekonomik politikalar uygulayabilirler. Burada amaç, toplam talebi etkileyerek, yani harcamaların düzeyini değiştirerek dış dengesizlikleri gidermektir. Ekonomi yönetimleri bu konuda para ve maliye politikalarına başvururlar. Bir dış açık durumunda, daraltıcı para politikası uygulanır. Yani merkez bankası açık piyasa işlemleri ile doğrudan para piyasasına girer. Bu önlemler para arzının daraltılması ve faiz oranlarının yükselmesi sonucunu doğurur. Bu da hem tüketim hem yatırım harcamalarını azaltır. Toplam harcamaların bu şekilde azalması, çarpan mekanizmasının işlemesiyle millî gelirin ve çalışma düzeyinin düşmesine yol açar. İthalatın millî gelire bağımlılığı ölçüsünde, ithalat azalırken; iç talebin düşmesi, ihraç edilebilir malların arzını artırır. Bu gelişmeler başlangıçta var olan dış açığın giderilmesine katkı sağlar. Bir dış fazla durumunda para politikası uygulamaları, bu kez para arzını genişletici yönde kullanılacaktır. Yukarıda açıklanan önlemler tamamen ters yönde uygulanarak, otomatik mekanizmanın işlemesi desteklenecek ve sonuçta dış fazla giderilmiş olacaktır. Maliye politikası önlemleri de gerektiğinde dış dengenin sağlanması amacıyla kullanılabilir. Bu politikanın araçları kamu harcamaları ve vergilerdir. Burada da amaç, dış açık durumunda toplam talebi ve dolayısıyla harcamalar düzeyini düşürmek; dış fazla durumunda ise toplam talebi artırmak ve harcamalar düzeyini yükseltmektir. Her iki yöndeki uygulama da çarpan mekanizmasıyla millî gelir ve istihdam düzeyini etkileyecek ve dış dengenin sağlanmasına yönelik etkiler yaratacaktır. Örneğin dış açık durumunda kamu harcamaları kısılarak ve/veya vergi oranlarını yükselttilerek toplam harcamalar daraltır. Bu durum, çarpan mekanizmasının işleyişine bağlı olarak millî gelir ve istihdam düzeyinin gerilemesine yol açar. Sonuçta ithalat daralır ve ihracat artar; dış açık giderilmiş olur. Bir dış fazla durumunda amaç, harcamalar düzeyini yükseltmektir. Bunun için kamu harcamaları artırılır ve/veya vergiler düşürülür. Bu şekilde uygulanan maliye politikası millî geliri artırıcıdır. Millî gelirin yükselmesi de ithalatı artırıcı ve ihracatı azaltıcı etki yaparak dış fazlalığın giderilmesine katkı sağlar. • DOĞRUDAN MÜDAHALELER İLE DIŞ DENGİNİN SAĞLANMASI Ekonomi yönetimleri, otomatik mekanizmaların işleyişine tam olarak güvenmemekte ve özellikle dış açıklar durumunda doğrudan müdahalelere başvurmaktadırlar. Bu müdahalelerle döviz kaybettirici işlemler caydırılmakta veya döviz kazandırıcı işlemler teşvik edilmektedir. Birinci grupta, gümrük tarifeleri, ithalat kotaları ve yasakları ile ithalat doğrudan sınırlandırmaya yönelik önlemler ile döviz kontrolleri ve çoklu kur uygulamaları yer alır. Hepsinin hedefi ithalatı pahalı hâle getirip veya tamamen yasaklayıp, yurt içi talebi yerli mallara yönlendirmektir. Bazen de sermaye hareketleri üzerine vergi veya doğrudan kısıtlamalar uygulanarak sermaye çıkışları caydırılmaya çalışılır. Doğrudan müdahaleler ister dış ticaret kısıtlamaları ister döviz kontrolleri şeklinde uygulansın, kalıcı sonuçlar üretilmezler. Çünkü bunlar serbest piyasa ve serbest ticaret kuralları ile çatışırlar. Dolayısıyla birçok sakıncalar taşırlar. İkinci grupta, döviz gelirlerini artırmaya yönelik uygulamalar yer alır. Cari işlemlerle ilgili olanlar ihracatı ve sermaye bilançosu ile ilgili olanlar sermaye girişlerini özendirmeyi amaçlar. Uzun dönemde ihracat gelirlerinin artırılması, ülkede uygulanan dış ticaret ve sanayileşme stratejileri ile ilgilidir. İhracat endüstrilerinin geliştirilmesine yönelik büyüme ve dış ticaret stratejileri, uzun dönemde ülkenin üretim kapasitesinin ve rekabetlilik düzeyinin artmasını sağlayarak döviz gelirlerini artırıcı sonuçlar doğurur. Kısa dönemde ihracatın geliştirilmesini sağlayan önlemler arasında; ihracat sübvansiyonları, ihracat gelirlerine tanınan bir kısım vergi, harç ve benzeri giderlerde indirim ve muafiyetlerin tanınması, ihraç mallarının üretiminde girdi maliyetlerini düşürücü vergi, ucuz kredi ve diğer kolaylıklar sayılabilir. Döviz gelirlerini artırıcı kısa uzun ve kısa vadeli önlemler, sadece mal ihracatıyla sınırlı değildir. Ülkenin hizmet ihracatını geliştirmeye yönelik önlemlerde alınabilir. Özellikle turizm ve taşımacılık yatırımlarının desteklenmesi, yenilikçi hizmet sektörlerinde insan sermayesi ve bilgi altyapısını geliştirmeye yönelik önlemler de döviz gelirlerini artırır. Son olarak uluslararası sermaye girişlerini teşvik etmek ve girmiş olan sermayenin çıkışını caydırıcı önlemler de döviz gelirlerini artırıcı politikalar içinde düşünülür. Bu önlemlerin başında faiz oranlarını düşük tutarak, yatırımı cazip hâle getirmek ve sermaye kazançlarının vergilendirilmesi konusunda teşvik edici veya caydırıcı uygulamalar gelmektedir. • PARASALCI DENKLEŞME MODELİ Parasalci denkleme hem otomatik bir denkleme sürecini hem de bunu destekleyici hükümet politikalarından oluşmaktadır. Bu yaklaşımda dış açık ve fazla, sadece cari işlem açık ve fazlasını değil, sermaye bilançosunu da içine alan otonom işlemlerdeki açık ve fazlayı kapsamaktadır. Çünkü para arzı ile ilgili değişimler sadece cari işlem bilançosunu değil, aynı zamanda sermaye bilançosunu da etkileyici sonuçlar doğurmaktadır. Bu modele göre ödemeler bilançosu dengesizlikleri, para arzı ile para talebi arasındaki dengesizliklerin sonucudur. Çünkü bu dengesizlikler mal ve hizmetler ile mali varlıklara yapılan harcamaları da değiştirmektedir. Örneğin

para arzındaki bir artış, yabancı mallara ve yabancı varlıklara olan talebi artırarak bir yandan cari işlem, öte yandan sermaye hesaplarında açıkların ortaya çıkmasına sebep olur. Kuşkusuz para arzındaki daralma da tersi sonuçlar doğuracaktır. Parasalcı modelde denkleşme ülkede uygulanan döviz kuru sistemine göre farklı şekillerde gerçekleşir. Sabit kur sistemi uygulanmaktaysa, merkez bankası döviz kurlarının değişmesini engelleyeceği için, denkleşme sadece para arzındaki değişmelerle gerçekleşir. Dış açık durumunda bunun ilk etkisi, rezerv parayı azaltmasıdır. Bu durum, ulusal para hacminin daralmasına neden olur. Böylece hem mal ve hizmet ithalatı hem de yabancı menkul değer satın alımı azalır. Sonuçta başlangıçtaki dış açık giderilir. Bir dış fazla durumunda, yukarıdaki gelişmeler tam tersi yönde gerçekleşecektir. Bu sistemde merkez bankası döviz fiyatlarındaki değişmelere herhangi bir müdahalede bulunmamaktadır. O nedenle rezervlerde ve ulusal para arzında bir değişme olmadan, doğrudan döviz fiyatlarındaki değişmeler sonucunda dış açık ve fazla kendiliğinden giderilir.

UZUN ÖZET UYGULAMALI DIŞ TİCARETTE YÖNTEMLER

Dış ticaret işlemlerinde ihracatçı ve ithalatçı arasındaki güven büyük önem taşır. Ülke farklılıkları beraberinde finansal, hukuki ve idari pek çok sorunu bünyesinde taşımaktadır. İthalatçı önce malı almak ve sonra ödemeyi yapmak isterken, ihracatçı ise önce mal bedelini tahsil etmek ve sonra malı göndermek istemektedir. Bu durum sözleşmeye uymama riski olarak adlandırılır ve dış ticaret işlemlerinde büyük sorun teşkil etmektedir. Diğer taraftan dış ticaretin dövizle yapılması beraberinde kur riskini de getirmektedir. Sözleşmede ödemenin ihracatçının para birimi ile yapılması kararlaştırılmışsa, kur riskini ithalatçı yüklenmiş olur. Ödeme ithalatçının para birimi ile yapılırsa, bu kez kur riski ihracatçıdadır. Bu tür problemlerin çözümüne yönelik olarak bankacılık ve finansal araç sistemlerinin gelişimi ile birlikte pek çok araç ortaya çıkmıştır. Günümüz dış ticaretinde bankalar ve diğer finansal araçlar dış ticaretin ayrılmaz parçaları olmuştur.

SERBEST DIŞ TİCARETTE YÖNTEMLER

Akreditif İthalatçı tarafından düzenlenen ve banka aracılığıyla ihracatçıya gönderilen ödeme emridir. İthalatçı (amir), ihracatçı (lehtar) ve ithalatçının bankası (amir banka) ve ihbar bankası akreditif işleminin taraflarıdır. Akreditifli ödemelerde amir banka, akreditifi açan bankadır. Amir banka, akreditif şartlarını düzenleyen olup, gerekli belgelerin zamanında ve şartlara uygun şekilde sunulması hâlinde akreditif lehtarına karşı ödeme sorumluluğu taşır. İhbar bankası ise akreditifli ödemelerde lehtar ile amir bankanın farklı ülkelerde olması durumunda, amir bankadan aldığı akreditif mesajını ihracatçıya (lehtar) ileten bankadır. Poliçe ile Satış Satıcı tarafından düzenlenen ve alıcının belli bir tarihte ve miktarda koşulsuz ödeme yapmasını belirten yazılı ödeme emridir. Poliçeyi düzenleyen, kendisine veya bir başka kişiye ya da senet taşıyıcısına (hamiline) poliçede belirtilen tutarın ödenmesi emrini verir. Poliçede keşideci (ihracatçı/poliçeyi düzenleyen), lehtar (kendisine ödeme yapılacak olan kişi/ihracatçı) ve muhatap (ithalatçı/ödemeyi yapacak olan alıcı) bulunmaktadır. Keşideci ile lehtar aynı kişi olabilir. Vadeli ve vadesiz olmak üzere iki tür poliçe bulunmaktadır. Vadesiz poliçeler muhataba sunulduğunda, ödenmesi gerekir; vadeli poliçelerde ise vade dolduğunda, ödeme sorumluluğu doğar. Poliçelerde hiçbir belge eklenmeden sunulanlara temiz poliçe, bazı belgelerin eklenmesi suretiyle sunulanlara ise belgeli poliçe adı verilir. Poliçe muhatapın kabulünden sonra yürürlüğe girer. Muhatap poliçeyi kabulüdür diye not düşerek veya sadece imzalayarak poliçeyi kabul etmiş olur. Poliçeler alım satımı konu olabilir ve devredilebilir. Ön Ödemeli Satış Bu yöntemde ithalatçı malın bedelini ödedikten sonra ihracatçı malı göndermektedir. İhracatçı açısından en garantili yöntemdir. Konsinye Satış İhracatçının önce malını gönderip, mallar satıldıktan sonra bedelini ithalatçıdan tahsil ettiği yöntemdir. Açık Hesap Açık hesap işlemlerinde önce mal kısmı kısım gönderilir ve daha sonra belli aralıklarla gönderilen malların bedeli ödenir. Ödemeler temiz poliçe veya ithalatçının hazırladığı çekle yapılır. Güven unsuru önemlidir.

KARŞILIK ESASINA DAYALI YÖNTEMLER

Karşılık esasına dayalı ticaretin diğer bir adı ise bağlı ticarettir. Bu yöntemde iki taraf aralarında yaptıkları bir anlaşmayla ihracat ve ithalatlarını birbirleri ile yapmayı taahhüt ederler ve bu işlemlerde döviz veya mal talep edilebilir. Özellikle döviz sıkıntısı çeken veya ihracat pazarı bulmakta zorlanan ülkeler, birbirleri ile ticaretlerini bu yolla yürütmektedirler. İhraç edilen mal karşılığı olarak ilgili ülkeden belli mallar alınır ve böylece döviz kullanılmamış olunur. Takas En eski ticaret yöntemlerinde olan bu uygulamada malın mal ile değişimi söz konusudur. Paranın icat edilmesinden önce eski medeniyetler arasındaki ticaretin tamamı bu şekilde yürütülmüştür. A ülkesinde ihracatçı malını B ülkesindeki ithalatçıya satar ve karşılığında B ülkesinden belli malları alır Kliring Takasın gelişmiş şekli olan bu yöntemde ihracatçı ve ithalatçıların birbirlerini bularak bağımsız anlaşmalar yapmalarına gerek yoktur. Bu sistemde karşılıklı olarak hesapları tutan ve denkleştirmeyi sağlayan ve kliring ofisi adı verilen Merkez Bankası bünyesinde oluşturulan bir bölüm bulunmaktadır. Aralarında kliring anlaşması imzalayan ülkeler hangi malların, uygulama süresinin ve parasal hacmin miktarını belirler. Aktarmalı Ticaret Kliring işlemleri sonucunda dönem sonunda denge kendiliğinden gerçekleşmezse, yani iki ülkenin birbirinde alacakları ve borçları eşit olmaması durumunda, alacaklı ülke alacak haklarının üçüncü bir ülkeye devredebilmektedir. Üçüncü ülke ise devraldığı alacak hakkına dayanarak borçlu ülkeden ithalat yapması, aktarmalı ticaret olarak ifade edilir. Karşı Satın Alım Bir ülkeye yapılan ihracat karşılığında o ülkeden mal ithalatı yapılması söz konusudur. İhracat ve ithalat işlemi birbirine bağlı yürütülür, ihracat ve ithalat işlemleri ayrı ayrı serbest dövizle yürütülür. Yapılan anlaşma ile

ihracat karşılığı ithalat edilecek malların listesi hazırlanır. Geri Satın Alım Bu uygulamada ihraç edilen yatırım malları ile üretilen mallarının ithali söz konudur. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında sıklıkla karşılaşılr. Gelişmiş ülke makine üretmek için gerekli olan yatırım mallarını geliştirmekte olan bir ülkeye ihraç eder. Bu ülkeden ucuz iş gücü ve ham madde gibi faktörler ile ucuza üretilen malların bir kısmı yatırım malı ihracatçısı ülke tarafından ithal edilir. Offset Anlaşmaları Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir. Özellikle büyük miktarda döviz gerektiren ithalat işlemlerinde ithalatçı olan az gelişmiş ülke ihracatçı olan gelişmiş ülkeden kendisine döviz kazandırıcı işlemler yapmasını ister.

KÜRESELLEŞME VE FİNANSAL GELİŞİM SÜRECİNDE ORTAYA ÇIKAN YÖNTEMLER

Fason İmalat Gelişmiş ülkelerde üretim yapmak, ham madde ve iş gücü maliyetleri nedeniyle kimi durumlarda yüksek maliyetli olabilmektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerdeki firmalar özellikle emek ve ham madde yoğun bazı sanayi ürünlerinin üretimini az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki anlaşmalı firmalara yaptırabilmektedirler. Finansal Kiralama (Leasing) Önemli bir dış ticaret finansman yöntemi olan finansal kiralama işlemlerinde bir mal veya sermaye varlığı finansal kiralama kuruluşu tarafından satın alınıp bu varlığı kullanmak isteyen yatırımcıya belli süre ve ücret karşılığı kiralanmasıdır. Faktöring Mal veya hizmet satışı yapan firmalar, alacaklarını nakit olarak değil de bir senet karşılığı vadeli olarak almış olabilirler. Ancak, finansal açıdan firmanın nakit gereksinimi bulunması hâlinde, firma elindeki senedi ve buna bağlı alacak haklarını belli ıskonto ve komisyon oranı karşılığında faktör adı verilen mali araçlara satarak ihtiyaç duyduğu nakde ulaşır Forfaiting İhracattan doğan vadeli alacakların belli komisyon ve faiz oranı karşılığında nakde çevrilmesini sağlayan sistemdir. Forfaiting işleminde taraflar; ihracatçı, ithalatçı, forfaiter ve garantör bankadır. İhracatçı, forfaitist olarak da adlandırılır ve ihracattan doğan alacak haklarını satan kişidir. İthalatçı, malı vadeli olarak alan ve belirtilen vadede ödeyecek borçludur. Forfaiter ise vadeli olarak düzenlenen senedi ihracatçıdan rücu edilemez şekilde alan ve sözleşme şartlarına uygun ıskonto ederek ihracatçı firmaya mal bedelini peşin ödeyen finansal aracıdır. Garantör banka ise alım ve satıma konu olan ödemeleri (ithalatçının ödemelerini) garanti altına alan finans kuruluşudur.

ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI

Uluslararası ödemeler yapabilmek için ulusal para birimlerinin birbirleriyle değiştirilmesi ya da birbirine çevrilmesi gerekir. Bunun için ulusal para sistemlerinin üzerinde yer alan, fakat onlarla eşgüdümlü bir şekilde çalışacak uluslararası para sisteminin bulunması gerekir. Bu anlamda uluslararası para sistemi ulusal paralarının birbirine çevrilmesini ve dolayısıyla uluslararası ödemelerin yapılmasını sağlayan sistem ya da mekanizmalar olarak tanımlanabilir. Uluslararası para sistemi, tarihsel süreçte dört döneme ayrılabilir: (i) altın standardı sistemi (1870-1914), (ii) Bretton Woods sistemi (1944-1973), (iii) 1970 sonrasında uluslararası parasal sistemdeki gelişmeler, (iv) uluslararası ödeme sistemindeki güncel gelişmeler (elektronik ve kripto paralar).

ALTIN STANDARDI SİSTEMİ (1870-1914)

Uluslararası ödemelerde küresel ölçekte genel kabul gören ve düzenli olarak uygulanan ilk para sistemi, altın standardı sistemidir. Altın standardı sistemi 1870-1914 yıllarında altın çağını yaşamıştır. Altın standardı sisteminde ülkeler paralarının değerlerini belirli bir ağırlıktaki saf altın cinsinden tanımlamışlardır. Ödemelerde altın ile birlikte banknotlar da kullanılabilir. Altın standardı sisteminde, belirlenmiş pariteden banknotlar ile altın arasındaki konvertibilite hükümet garantisi altındadır. Altın standardı sisteminde ülkeler paralarını belirli bir ağırlıktaki saf altına tanımladıklarından, bütün ülkelerin paraları altın üzerinde otomatik olarak birbirine bağlanmıştır. Altın standardı sistemi 1870-1914 yıllarında altın çağını yaşamış ve 1933 yılında bütünüyle ortadan kalkmıştır. İki dünya savaşı arası dönemde uluslararası ödemeler ve para sistemindeki gelişmelere ilişkin; esasen bu dönemde uygulanan ve daha sonra ortaya çıkan para sahalarının da nüvesini oluşturan dört temel para ve ödeme sisteminden bahsedilebilir. Bunlar; (i) sterlin sahası, (ii) altın bloku, (iii) dolar sahası ve (iv) kambiyo denetimi uygulayan ülkelerdir. Sterlin sahası: Büyük çoğunluğu İngiliz sömürgelerinden oluşan İngiliz Milletler Topluluğu'na (British Commonwealth) bağlı ülkeler paralarını sabit kurdan sterline bağlayarak sterlin sahasını oluşturmuşlardır. Altın bloku: Fransa öncülüğündeki bir grup ülke (İsviçre, Belçika ve Hollanda) paralarının altına bağlılığını sürdürmüşlerdir. Bu ülkelerde "altın bloku"nu kurmuşlardır. Dolar sahası: Bir grup ülkede paralarını sabit kurdan dolara bağlamışlardır. Böylece dolar sahası ortaya çıkmıştır. Kambiyo denetimi uygulayan ülkeler: Almanya'nın öncülüğünde ve Türkiye'nin de dâhil olduğu çoğunluğunu geliştirmekte olan ülkelerin oluşturduğu bir grup ülke ise kambiyo denetimi uygulayarak paralarının konvertibilitesine son vermişlerdir.

BRETTON WOODS SİSTEMİ (1944-1973)

Bretton Woods sistemi, ulusal paraların ABD dolarına ve onun aracılığı ile altına bağlı olduğu bir para sistemidir. Sistemde ülkeler, sabit kurdan ulusal paralarını Amerikan dolarına bağlamışlardır. ABD ise parasını altın cinsinden (1 ons = 35 dolar) tanımlamış ve yabancı merkez bankalarına da altın konvertibilitesi tanımıştır. Diğer bir ifadeyle diğer ülkelerin merkez bankaları ellerindeki dolarları Federal Rezerv Bank'a (Birleşik Devletler Merkez Bankası) arz etmeleri durumunda, Federal Rezerv Bank 1 ons = 35 dolar paritesinden istedikleri kadar miktar altın satmayı taahhüt etmiştir. Böylece her ülke parasını dolar cinsinden ve dolar da altın cinsinden tanımlandığı için ulusal paralar birbirine bağlanmıştır. Bu sistemde ulusal paraların altın karşılıklarına altın paritesi adı verilir. Bretton Woods sistemi doları anahtar para ve ABD'yi de dünyanın merkez bankacısı durumuna getirmiştir. Böylece Bretton Woods sisteminde dolar sistemin hem anahtar parası hem de rezerv parası olarak işlev görmektedir.

1970 SONRASI DÖNEMDE ULUSLARARASI PARASAL SİSTEMDEKİ GELİŞMELER

1973 yılında doların diğer paralar karşısında dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte, Bretton Woods sistemi de sona ermiştir. Bretton Woods sistemi yıkıldıktan küresel ölçekte üç tür kur sistemi uygulanmaya başladığı görülmektedir: (i) serbest döviz kuru rejimleri, (ii) sabit döviz kuru rejimleri ve (iii) sabit kur ve değişken kur rejimleri arasındaki ara kur rejimleridir. Serbest Değişken Kur Sistemi Bretton Woods sistemi yıkıldıktan sonra, Japonya ve Avrupa kıtasındaki çoğu ülke başta olmak üzere birçok ülke serbest değişken kur rejimini tercih etmiştir. Serbest değişken kur rejiminde ulusal paranın değeri, piyasadaki yabancı para arz ve talebine bağlı olarak belirlenmektedir. Döviz kuru piyasa koşullarında belirlendiğinden, para politikası, bağımsız bir politika aracı olarak kullanılabilir hâle gelmiştir. Serbest döviz kuru sisteminin sabit kur sistemine üstünlüğü, döviz kuru dalgalanmalarının bir yandan döviz kuru uzun dönem denge değerine ulaşmasını hızlandırması, diğer yandan yurt içi fiyatların göreceli ayarlanmasını sağlamasıdır. En önemli dezavantajı ise kur dalgalanmalarını

uluslararası ticaret ile yatırım ve sermaye akımlarında belirsizliklere yol açmasıdır. Optimum Para Alanı ve Para sepetleri Bir kısım ülkeler, uluslararası ödemelerde değeri göreceli olarak daha istikrarlı bir para standardına olan ihtiyacı karşılamak için para sepeti oluşturma yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla SDR (IMF Çekme Hakları) ve ECU (Avrupa para Birimi) gibi genel ve bölgesel para sepetleri dışında, özel nitelikte birleşik hesap birimleri oluşturma yoluna da gitmişlerdir. Özel nitelikli para sepetleri çoğunlukla, bireysel ülkelerin ticari ilişkide buldukları ülke paralarının dış ticaretteki payları oranında bir araya getirilmesiyle oluşur. Bretton Woods sisteminin yıkılışından sonra, para sepetleri, uluslararası para sisteminde önemli fonksiyonlar icra etmekte ve iyi bir değer standardı olarak genel kabul görmektedir. Para sepetlerinin teorik temellerini, optimum para alanı oluşturmaktadır. Para sepetlerini anlamak için optimum para sahasını açıklamak yerinde olur. Diğer yandan optimum para alanı uluslararası para sisteminin geldiği son aşamadır. Optimum para alanı teorisi, Bretton Woods sistemi yıkılmadan önce Robert Mundell (1961) tarafından ortaya atılmıştır. Optimum para alanı, belirli bir bölgede bulunan ülkelerin, ulusal paralarını sabit kurlarla birbirine bağlayıp ve bölge dışındaki diğer para birimlerine karşı dalgalanamaya bıraktıkları bir kur sistemidir. Optimal para sahasında gerekli koşullar oluştuğunda tek para birimi de kullanılabilir. Optimal para alanı yerine, ortak para sahası veya parasal birlik tabirleri de kullanılmaktadır. Optimum para alanında daha açık olarak parasal birliğin başarıya ulaşması için parasal birliğe dâhil olan ülkelerin birtakım özellikler sahip olması gerekmektedir. Bunlar: • Dış açıklık (Dış ticaret hacmi/GSYH): Ekonominin dış açıklık derecesinin yüksekliği parasal birliğin başarısını olumlu etkilemektedir. • Ürün çeşitliği: Ürün çeşitliği fazla ise dış ticaret hadleri veya dış talep değiştiğinde, ülke ekonomisi bundan fazla etkilenmeyecektir. • Benzer enflasyon oranları: Ortak para alanına dâhil olan ülkelerin enflasyon oranları birbirine ne kadar yakınsa, parasal birliğin başarı şansı o kadar yüksek olacaktır. • Ekonomik entegrasyon: Ortak para alanına dâhil olan ülkeler arasında işgücü ve sermaye yüksekliği parasal birliğin etkinliğini artırmaktadır. Günümüzde ortak para alanı veya parasal birliğin en tipik örneği Avrupa Birliği tarafından kurulan Avro bölgesidir. Avrupa Birliğindeki ülkelerin önemli bir kısmı kendi ulusal paraları yerine, artık birliğin ortak parası Avro'yu kullanmaktadırlar. Birliğin para politikası ve Avro ihracı Avrupa Merkez Bankası tarafından gerçekleştirilmektedir.

ULUSLARARASI PARASAL SİSTEMDEKİ GÜNCEL GELİŞMELER (ELEKTRONİK VE KRİPTO PARALAR)

Ulaşım ve haberleşme teknolojisindeki gelişmelerle birlikte, özel nitelikli uluslararası ödeme sistemleri ortaya çıkmıştır. Özel nitelikli olup uluslararası ödemelerde kabul gören ödeme araçlarına elektronik (dijital) para ve kripto (şifreli) paralar örnek verilebilir. Kripto ve elektronik (dijital) paralar; sayılar hâlinde mevcut ve elle tutulmayan, ancak fiziksel para birimlerine dönüştürülebilirler. İnternet bankacılığı ile banka havalesi yapıldığında veya banka ve kredi kartlarıyla (pay pal veya Google Cüzdanı) yapılan ödemeler esas itibarıyla elektronik para işlemidir. Kripto para ise bir elektronik para türüdür, ama elektronik paradan farklı olarak kendisi de bir para birimidir. En çok bilineni Bitcoin olmakla birlikte, Ethereum, Litecoin, Ripple ve IOTA gibi 1000'in üzerinde kripto para çeşidi bulunmaktadır. Kripto para 1980 ya da 1990'lardan itibaren tartışılmakla birlikte, 2010'lu yıllarda teknolojik gelişmelerle olgunlaşmıştır. Tüm elektronik para ve ödeme sistemleri, özel nitelikli olmakla birlikte, belirli kuruluş ve kurumlar tarafından düzenlenir ve izlenir. Merkezidirler, yani işlemler ülkelerin merkez bankaları ve diğer devletler tarafından tanınan belirli kuruluşlar tarafından takip edilir. Arkalarında yasal çerçeve ve destek vardır. Küresel ölçekte geçerlidirler. Kripto paralar ise merkezi olmayan, düzensiz ve değerini belirleyen bir kurum bulunmayan paralardır. Kripto paralar, şifreleme topluluğu tarafından yönlendirirler. Arkalarındaki destek merkezinin hukuki dayanağı yoktur. Küresel ölçekte geçerli değildirler. Belirli bir çevrede kabul görürler. Kripto paralar temel olarak üç sınıfta tanımlanabilir: (i) Bitcoin, (ii) Altcoin (bitcoin'e alternatif kripto paralar) ve (iii) Token. Birincisi, Bitcoin ilk ve tek bilinen kripto paradır ve Bitcoin 2009 yılında orta çıkmıştır. İkincisi, Bitcoin dışındaki diğer kripto paralardır. Bunlar altcoin olarak adlandırılır. Namecoin, Peercoin, Litecoin, Dogecoin ve Auracoin de altcoin örnekleridir. Üçüncüsü, Token bir coin (kripto para) alt yapısı kullanılarak oluşturulmuş varlık iken, Coin (kripto para) ise kendi özgün blok defterine sahip olarak geliştirilmiş kripto paradır.

EKONOMİDE İÇ DENGE

Ekonomide iç denge, mal ve para piyasalarında eş zamanlı dengenin gerçekleştiği durumu ifade eder. Dengenin nasıl sağlandığı mal piyasası için IS analiziyle, para piyasası için LM analiziyle incelenmektedir. IS'nin Elde Edilişi ve Eğimi Mal piyasası, mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı piyasa olup, denge koşulu ekonomideki toplam harcamaların, toplam millî gelire eşit olmasıdır. Mal piyasası dengesini gösteren IS, İngilizce'de yatırım (Investment) ve tasarrufa (Saving) karşılık gelen kelimelerin baş harflerini simgeler. IS eğrisi, yurt içi faiz oranı ve ona ilişkin denge millî gelir düzeyi arasında bir ilişkiyi temsil eden geometrik yerdir. IS, negatif eğimli bir eğridir. Bunun nedeni faizlerdeki düşüşün yatırımları (I) ve dolayısıyla millî geliri (Y) artırması, diğer bir ifadeyle faiz oranı ve yatırımlar arasında zıt yönlü ilişkinin olmasıdır. IS eğrisinin eğimi, yatırımların faizlerdeki değişmeye verdiği tepkiye ve çarpanın büyüklüğüne bağlıdır. IS eğrisi, otonom harcamalardaki değişmeye göre sağa veya sola kayar. LM'nin Elde Edilişi ve Eğimi Para piyasasında dengeyi temsil eden LM, İngilizce'de para talebi (Liquidity demand) ve para arzına (Money supply) karşılık gelen kelimelerin baş harflerini simgeler. LM eğrisi para piyasasında para talebini reel para arzına eşitleyen çeşitli faiz ve gelir düzeyi bileşimlerini gösteren geometrik yerdir. LM eğrisi pozitif eğimlidir. Çünkü para piyasasında dengenin devam ettirilebilmesi için gelir artışlarını faiz oranındaki artışların takip etmesi gerekir. LM eğrisinin eğimi, para talebinin gelirdeki ve faizdeki değişmeye verdiği tepkiye bağlıdır. LM eğrisi, reel para arzındaki değişmelere göre konum alır. Reel para arzı artarsa, LM eğrisi sağa; reel para arzı azalırsa, LM eğrisi sola kayar. İç Dengenin Sağlanması Ekonomide iç dengenin sağlanması için mal ve para piyasasının eş zamanlı olarak dengede olması gerekir. Bu da IS ve LM eğrilerinin geometrik olarak birbiriyle kesiştikleri noktada sağlanmaktadır.

EKONOMİDE DIŞ DENGE

Ekonomide dış denge, ödemeler bilançosunun dengede olması anlamına gelir ve BP analiziyle açıklanır. BP Eğrisi Dış dengeyi temsil eden BP eğrisi, ödemeler bilançosunun İngilizce karşılığı olan (Balance of Payments) kelimelerinin baş harflerini simgelemektedir. BP eğrisi, ödemeler bilançosu dengesini sağlayan çeşitli faiz ve gelir düzeyi bileşimlerinin geometrik yeridir. BP eğrisi pozitif eğimlidir. Eğri üzerindeki her noktada ekonomide dış denge sağlanmaktadır. BP eğrisinin altındaki noktalarda ödemeler bilançosu açığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu noktalarda millî gelir artışı gerçekleşmiş, buna bağlı olarak ihracat değişmezken ithalat artmıştır. Aynı zamanda bu noktalarda faizlerde düşüş yaşanmış, dolayısıyla ülkeden sermaye çıkışı artmıştır. Böylece hem cari işlemler hem de sermaye bilançosunda açık oluşmuş ve dış denge bozulmuştur. BP eğrisinin üstündeki noktalarda ödemeler bilançosu fazlası ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu noktalarda millî gelirden düşüş gerçekleşmiş, buna bağlı olarak ihracat değişmezken ithalat azalmıştır. Aynı zamanda bu noktalarda faizlerde artış yaşanmış, dolayısıyla ülkeye sermaye girişi artmıştır. Böylece hem cari işlemler hem de sermaye bilançosunda fazlalık oluşmuş ve dış denge bozulmuştur. Sermaye Hareketliliği Uluslararası sermaye akışlarının faiz oranlarındaki değişmeye verdikleri tepkilere göre BP eğrisi için üç farklı durum söz konusudur. Bunlar tam sermaye hareketliliği, tam sermaye hareketsizliği ve sınırlı sermaye hareketliliğidir. 1. Tam sermaye hareketliliği: Kısa vadeli sermaye giriş-çıkışlarının tamamen serbest olması tam sermaye hareketliliği durumunu gösterir. Bu koşullar altında yurt içi faiz oranında çok küçük bir artış (azalış), ülkeye (ülkeden) aşırı miktarda uluslararası sermaye girişine (çıkışına) yol açar. Tam sermaye hareketliliği durumunda BP eğrisi yatay eksene paraleldir. 2. Tam sermaye hareketsizliği: Ülkenin kambiyo kontrolü uygulaması, diğer bir ifadeyle döviz üzerinden işlemleri engelleyici politikalar benimsemesi, tam sermaye hareketsizliği durumunu yansıtır. Yurt içi faiz oranında yüksek düzeyde bir artış olsa bile ülkeye uluslararası hiçbir sermaye girişi olmaz. Tam sermaye hareketsizliği durumunda BP eğrisi dikey eksene paraleldir. 3. Sınırlı sermaye hareketliliği: Hükümetlerin uluslararası sermaye akışlarını belirli ölçüde kısıtlayan politikalar uygulaması sınırlı sermaye hareketliliği durumunu yansıtır. Yurt içi faiz oranında bir artış yaşandığında, ülkeye belirli ölçüde sermaye girişi olur. Sınırlı sermaye hareketliliği durumunda BP, pozitif eğimli bir eğri şeklindedir. **MUNDALL-FLEMİNG MODELİ (IS-LM-BP MODELİ)**

Mundell-Fleming modeli 1960'ların başında ortaya atılan ve uluslararası iktisatta oldukça kabul gören bir modeldir. Robert A. Mundell ve J. Marcus Fleming tarafından geliştirildiği için yazarların soyadları ile anılan bu model, uluslararası sermaye hareketliliğinin, farklı döviz kuru sistemleri altında uygulanan makroekonomik politikaların etkinliğini belirlemede sahip olduğu rolü analiz

etmektedir. IS-LM-BP modeli olarak da bilinen Mundell-Fleming modeline göre ekonomide iç ve dış denge üç eğrinin kesiştiği noktada eşanlı olarak sağlanır.

AÇIK EKONOMİLERDE MALİYE VE PARA POLİTİKALARI

Mundell-Fleming modeline göre tam sermaye hareketliliği durumunda, açık ekonomilerde maliye ve para politikalarının etkileri önce sabit, ardından esnek kur sistemleri altında detaylı olarak incelenmektedir. Sabit Kurda Maliye Politikasının Etkileri Kamu harcamalarının arttırılması (veya vergilerin azaltılması) yoluyla uygulanan genişletici bir maliye politikasının ekonomideki sonuçları şöyle özetlenebilir: Kamu harcamalarının arttırılması (veya vergilerin azaltılması) IS eğrisini sağa kaydırır. Böylece yurt içi faiz oranı, uluslararası faiz oranının üstüne çıkar. Artan faiz oranı, tam sermaye hareketliliği durumunda ülkeye yüksek miktarda uluslararası sermaye girişine neden olur ve ulusal para değer kazanmaya başlar (döviz kuru düşme eğilimi gösterir). Sabit kur sistemi olduğu için merkez bankası döviz kurundaki düşmeyi engellemek amacıyla piyasadan döviz satın alıp, piyasaya ulusal para sürer. Merkez bankasının müdahalesi sonucunda piyasada ulusal para arzı arttığından, yurt içi faiz oranı uluslararası faiz oranına yeniden eşitleninceye kadar LM eğrisi sağa kayar. Böylece IS, LM ve BP eğrilerinin kesiştiği noktada ekonomi yeniden dengeye gelir. Sonuç olarak denge millî gelir daha yüksek bir düzeye ulaştığından, sabit kurda tam sermaye hareketliliği altında uygulanan maliye politikası tam etkindir. Sabit Kurda Para Politikasının Etkileri Ulusal para arzının arttırılması yoluyla uygulanan genişletici para politikasının ekonomideki sonuçları şöyle özetlenebilir: Ulusal para arzının arttırılması, LM eğrisini sağa kaydırır. Böylece yurt içi faiz oranı, uluslararası faiz oranının altına düşer. Düşen faiz oranı, tam sermaye hareketliliği durumunda ülkeden yüksek miktarda uluslararası sermaye çıkışına neden olur ve ulusal paranın değeri düşmeye başlar (döviz kuru yükselme eğilimi gösterir). Sabit kurda merkez bankası döviz kurunun yükselmesini engellemek için piyasadan ulusal para satın alıp, piyasaya döviz sürer. Merkez bankasının müdahalesi sonucunda piyasada ulusal para arzı azaldığından, yurt içi faiz oranı uluslararası faiz oranına yeniden eşitleninceye kadar LM eğrisi sola kayar ve başlangıçtaki konumuna geri döner. Sonuçta denge millî gelir düzeyinde bir değişme olmadığından, sabit kurda tam sermaye hareketliliği altında para politikası tam etkinsizdir. Esnek Kurda Maliye Politikasının Etkileri Esnek kurda döviz kuru, piyasadaki döviz arzı ve döviz talebine göre serbestçe belirlenmekte, dolayısıyla Merkez Bankası döviz kuruna herhangi bir müdahalede bulunmamaktadır. Genişletici maliye politikasının ekonomideki etkileri şöyle özetlenebilir: Kamu harcamalarının arttırılması (veya vergilerin azaltılması) IS eğrisini sağa kaydırır. Böylece yurt içi faiz oranı, uluslararası faiz oranının üstüne çıkar. Faiz oranındaki artış, tam sermaye hareketliliği durumunda ülkeye yüksek miktarda uluslararası sermaye girişine neden olur ve ulusal para değer kazanır (döviz kuru düşer). Ulusal paranın değer kazanması ithal mallarının ucuz, ihracat mallarının ise pahalı hâle gelmesine neden olduğundan; ithalat artar, ihracat azalır. Böylece IS eğrisi kamu harcamalarındaki artışın (vergilerdeki azalışın) ödemeler bilançosunda yarattığı olumsuz etkiler giderilinceye kadar sola kayar ve başlangıçtaki konumuna geri döner. Sonuçta esnek kurda tam sermaye hareketliliği altında maliye politikası tam etkinsizdir. Esnek Kurda Para Politikasının Etkileri Esnek kurda genişletici para politikasının etkileri şöyle özetlenebilir: Ulusal para arzının arttırılması, LM eğrisini sağa kaydırır. Böylece yurt içi faiz oranı, uluslararası faiz oranının altına düşer. Düşen faiz oranı, tam sermaye hareketliliği durumunda ülkeden yüksek miktarda uluslararası sermaye çıkışına neden olur ve ulusal paranın değeri düşer (döviz kuru yükselir). Ulusal paranın değerinin düşmesi, ithal mallarının pahalı, ihracat mallarının ise ucuz hâle gelmesine neden olduğundan; ithalat azalır, ihracat artar. İhracatın artması ve ithalatın azalması sonucunda, IS eğrisi sağa kayar. Böylece IS, LM ve BP eğrilerinin kesiştiği noktada ekonomi yeniden dengeye gelir. Sonuçta esnek kurda tam sermaye hareketliliği altında para politikası tam etkindir.

AÇIK EKONOMİLERDE TOPLAM ARZ –TOPLAM TALEP YAKLAŞIMI

Toplam talep makroekonomik performansı açıklamadaki adımlardan birisidir. Modern makroekonomi için diğer bir yön ise toplam arzdır. Ekonomik analize arzın dahil edilmesiyle birlikte ekonominin işleyişi, fiyat düzeyindeki değişmeler, işsizlik ve fiyat istikrarı konuları daha kolay analizi edilebilir ve ekonomik performans daha sağlıklı değerlendirilebilir.

TOPLAM TALEP

Toplam talep; belirli bir dönemde ekonomideki ekonomik birimler tarafından (hane halkı, firmalar, devlet ve dış alem) muhtelif fiyat düzeylerinde satın alınmak istenen toplam mal ve hizmet miktarıdır. Toplam talep eğrisi, fiyat düzeyi (P) ve reel hâsıla (Y) eksenleri arasında sol yukarıdan sağ aşağıya doğru negatif eğimli olarak çizilir. Toplam talep eğrisinin negatif eğimli olması üç etki ile açıklanabilir. Bunlar: (i) servet etkisi, (ii) zamanlar arası ikame etkisi ve (iii) uluslararası ikame etkisidir. Servet Etkisi Servet etkisine göre, fiyatlar genel düzeyinde bir düşme gerçekleştiğinde, ekonomideki finansal varlıkların değeri ve toplumun satın alma gücü artar. Diğer bir ifadeyle fiyatlar genel düzeyi düştüğünde, belirli bir parasal değeri olan her türlü finansal varlığın satın alma gücü yükselir. Bu durumda, toplum eskiye göre kendini daha zengin hisseder ve daha fazla mal ve hizmet tüketimine yönelir. Zamanlar arası ikame Etkisi Fiyat düzeyi düştüğünde, reel hâsılaya talep artar. Fiyat düzeyindeki düşme, reel para arzının artmasına yol açarak, faiz oranını düşürür. Düşük faiz oranı borçlanma maliyetini düşürdüğünden, tüketim ve yatırım harcamalarında artışa ve dolayısıyla reel hâsılaya talep artar. Uluslararası İkame Etkisi Uluslararası ikame etkisi, yerli malların fiyat düzeyinde meydana gelen artışa bağlı olarak yurt içinde üretilen malların yerine yabancı malların ikame edilmesidir. Fiyat düzeyinin artması, reel döviz kurlarını etkileyerek yabancı malları yerli mallardan daha ucuz hâle getirerek talebin yerli mallardan yabancı mallara kaymasına yol açar. Fiyat düzeyindeki bir değişimin net ihracat kanalıyla toplam harcamayı etkilemesi ve neticede yüksek fiyat düzeyinin reel hâsılaya olan talebin düşmesine yol açmasıdır.

TOPLAM TALEPTE KAYMALAR

Fiyat düzeyindeki değişme talep eğrisi üzerinde harekete yol açarken, fiyat düzeyi dışında meydana gelen faktörler talep eğrisinin yer değiştirmesine yol açar. Toplam Servetteki Değişmeler Toplam servetteki artış talebi sağa kaydırırken, servetteki azalma ise sola kaydırır. Reel servetin azalması, hane halkının kendilerine daha az varlıklı hissetmelerine ve harcamalarını azaltmalarına neden olur. Harcamanın azalması, toplam talebin düşmesine ve toplam talep eğrinin sola kaymasına yol açar. Ekonomik Birimlerin Bekleyişlerindeki Değişmeler Gelecekteki ekonomik koşullarla ilgili her bekleyişler ekonomik birimlerin (hane halkları, firmalar devlet ve dış alem) harcama kararlarını etkiler. Ekonomik birimlerin gelecekle ilgili olarak iyimser beklentiler içinde olmaları hâlinde, toplam harcama ve toplam talep artacak ve toplam talep sağa kayacaktır. Hükümet Politikaları Hükümetler talep yönlü politikalar (para ve maliye politikası) uygulamak suretiyle toplam harcama düzeyini ve dolayısıyla talebi etkileyebilirler. Para ve maliye politikasının genişletici yönde kullanılması, toplam talep eğrisini sağa kaydırır. Uluslararası faktörler Döviz kurlarındaki değişmeler ve yabancıların gelir düzeyindeki gelişmeler yurt içi toplam harcama düzeyinin değişmesine yol açarak toplam talepte de kaymalara neden olur. Talep şokları Ekonomiyi önce talep yönünden etkileyen tüketim, yatırım, net ihracat gibi toplam harcama bileşenlerinde değişmelere yol açan savaş ve politik krizler gibi etkenlere talep şoku denir.

KISA VE UZUN DÖNEM TOPLAM ARZ

Toplam arz, belirli bir dönemde çeşitli fiyat düzeylerinde ekonomideki bütün firmalar tarafından satılmak istenen toplam mal ve hizmet miktarını ifade eder. Toplam arz eğrisi, fiyat düzeyi ile reel toplam hâsıla arasındaki ilişkiyi gösterir. Diğer bir ifadeyle toplam arz eğrisi, açık ekonomide bütün firmalar tarafından meydana getirilen reel toplam hâsılanın fiyat düzeyi ile olan ilişkisini gösterir. Fiyat düzeyindeki değişmeler uzun dönemde istihdam düzeyi ve reel toplam hâsıla düzeyini etkilememektedir. Böylece uzun dönem toplam arz eğrisi potansiyel üretim düzeyinde hâsıla eksenine dik bir doğru konumundadır. Kısa dönemde, reel toplam hâsıla, fiyat düzeyindeki değişmelere tepki verebilir. Bundan dolayı kısa dönem arz eğrisi (SRAS) fiyat düzeyi ile mal ve hizmet miktarı arasında pozitif bir ilişkinin var olduğunu ön görür. Kısa dönem arz eğrisinin pozitif eğimli olması ise piyasa aksaklıkları ile açıklanır. Kısa dönem arz eğrisi ücretler esnek olmadığında veya belirli enformasyon sorunları olduğunda, işçilerin ve firmaların davranışını yansıtır. Bu katılıklar, belirli dönem için

geçerli olan işçiler ve özel firmalar arasındaki iş sözleşmelerinden ya da asgari ücret sistemi veya merkezi kamu ücret sistemi gibi hükümetlerin etkili olduğu ücret sabitleme düzenlemelerinden kaynaklanabilir.

TOPLAM ARZ EĞRİSİNDEKİ KAYMALAR

Kısa dönem arz eğrisi pozitif eğimlidir. Çünkü ücret ve diğer üretim faktörleri veri iken, fiyat düzeyi ile arz edilen reel hâsıla (çıktı) arasında pozitif bir ilişki vardır. Kısa dönemde fiyat düzeyi ile arz edilen reel çıktı arasında pozitif ilişki kurulurken, arz edilen reel hâsıla miktarını etkileyen diğer faktörlerin sabit olduğu varsayılır. Fiyat düzeyi değişmediğinde, arzı etkileyen diğer faktörler arz eğrisinin konum değiştirmesine yol açar. Ücretlerdeki Değişmeler Belirli bir fiyat seviyesinde üretim maliyetlerindeki değişimler toplam arz eğrisinin konum değiştirmesine yol açar. Üretim maliyetleri içerisinde işgücünün ücretleri en büyük paya sahiptir. Belirli bir fiyat düzeyinde yüksek ücretler, işletme kârının azalmasına neden olur. Bir ekonomide ortama ücret düzeyi artarsa, üreticiler belli bir hâsıla düzeyinde kalmak için, yani üretimde bulunmak için daha fazla maliyete katlanacaklardır. Üreticiler ya ürünlerine daha fazla fiyat talep edecekler ya da aynı fiyat düzeyi için firmalar daha az üreteceklerdir. Emek Dışındaki Diğer Üretim Faktörlerinin Fiyatlarındaki Değişmeler Üretim sürecinde kullanılan faktörlerin fiyatlarındaki artışlar, üretim maliyetlerini artırarak kârlılığı azaltacağından, toplam arz eğrisini sola kaydırır. Benzer şekilde üretim faktörlerinin fiyatlarının düşmesi de toplam arz eğrisinin aynı fiyat düzeyinde sağa kaymasına yol açar. Teknoloji ve Emek Verimliğindeki Değişmeler Teknik yenilikler yoluyla ekonomideki teknik bilgi düzeyinin artması, daha etkin üretim tekniklerinin üretim süresinde kullanılması ve işgücünün verimliliğini artırırken, toplam arz eğrisinin sağa kaymasına yol açar. Arz şokları Ekonomi politikaları ile bilinçli uyarılmanın ilk etkisi toplam arz eğrisinin kayması olarak ortaya çıkan değişimlerdir. Arz şokları üretim maliyetlerinde hissedilir değişimlere yol açmaktadır. Toplam arz eğrisi sağa kayarsa, olumlu arz şoku; sola kayarsa, ters arz şoku olarak ifade edilir.

KISA VE UZUN DÖNEMDE MAKROEKONOMİK DENGE

Genel olarak denge, farklı yönelişteki iki değişkenin bir yerde eşitlenmesi, birleşmesi veya kesişmesidir. Toplam arz ve talep eğrilerinin kesişmesi durumunda ekonomi dengeye gelir. Ekonominin denge olduğu durumdaki fiyat düzeyine denge fiyat düzeyi ve hâsıla düzeyine ise denge üretim düzeyi denir. Ekonomide $SRAS=LRAS=AD$ olması durumunda, kısa ve uzun dönem dengesi sağlanmış olur. Kısa dönemde toplam arz eğrisi (SRAS) pozitif eğimlidir. Arz ve talepteki değişimler hem denge fiyat düzeyini hem de denge üretim düzeyini etkiler. Uzun dönem toplam arz eğrisi potansiyel hâsıla düzeyinde dik bir doğrudur. Toplam talepteki değişimler fiyat düzeyinde artışa neden olur.

TALEP YÖNLÜ MAKROEKONOMİK POLİTİKALARIN ETKİNLİĞİ

Dışa açık ekonomide sabit kur sistemi altında genişletici maliye politikası uygulanması durumunda, kısa dönemde hem fiyat düzeyi hem de hâsıla düzeyi artar. Uzun dönemde ise fiyat düzeyi artar, hâsıla düzeyi değişmez. Bu durumda Genişletici maliye politikası kısa dönemde etkin, ancak uzun dönemde etkisizdir. Dışa açık ekonomide sabit kur sistemi altında genişletici para politikası uygulanması durumunda, fiyat düzeyi ve hâsıla düzeyi değişmez. Genişletici para politikası hem kısa hem de uzun dönemde etkisizdir. Dışa açık ekonomide dalgalı kur sistemi altında genişletici maliye politikası uygulanması durumunda, fiyat düzeyi ve hâsıla düzeyi değişmez. Genişletici maliye politikası hem kısa hem de uzun dönemde etkisizdir. Dışa açık ekonomide dalgalı kur sistemi altında genişletici para politikası uygulanması durumunda, kısa dönemde hem fiyat düzeyi hem de hâsıla düzeyi artar. Uzun dönemde ise fiyat düzeyi artar, hâsıla düzeyi değişmez. Bu durumda genişletici para politikası kısa dönemde etkin, ancak uzun dönemde etkisizdir.